

ÇOK PARTİLİ YAŞAMA GEÇİŞ SÜRECİNDE ADNAN MENDERES'İN AYDIN İLİNDEKİ SİYASİ FAALİYETLERİ (1946-1950)*

Günver GÜNEŞ**

Menderes AKDAĞ***

Öz

Çok partili yaşama geçiş sürecinin Türkiye de sancısız gerçekleştiğini söylemek pek mümkün değildir. Hele taşra da yaşananlar demokratikleşme adına bugün yaşadığımız sıkıntıların dahi tarihsel altyapısını oluşturur. Menderes'in memleketi Aydın tarihi konumu sosyal ve ekonomik yapısıyla II. Meşrutiyetten itibaren Türk siyasi yaşamının öncü şehirlerinden biri olmuş, değerli pek çok siyasetçiyi bünyesinden çıkarmış, siyasal kültürün renkli örnekleri bu şehirde sergilenmiştir. Adnan Mendereste bunlardan biridir. Menderes Atatürk'ün 1931 yılında Aydın'ı ziyareti sırasında keşfettiği genç bir siyasetçi olarak 14 yıla yakın siyasi çalışmalarını CHP çatısı altında yürütmüştür. Siyaseten yıldızı DP'nin kurulması sonrasına rastlamıştır. Menderes uzun süre yürüttüğü CHP milletvekilliğinden 21 Eylül 1945 tarihinde parti politikalarına muhalefeti sonrası partiden ilişkisinin kesilmesiyle ayrılmak durumunda kaldı. 1946 yılı başlarında kurulan yeni parti DP ise onun yaşamında bambaşka bir dönüm noktası oluşturacaktır.

Makale Adnan Menderes'in Türkiye'nin demokrasi tarihinde kırılma süreçlerinden birini yaşadığı çok partili hayata geçiş sürecinde CHP'den ayrılıp siyasi yaşamını sürdüreceği DP'ye geçişi ve bu geçiş sürecinde Aydın'daki siyasal faaliyetlerine temas edecektir. Çalışma arşiv belgeleri, dönemin tanıklarının anlatımlarından oluşan sözlü tarih bilgileri, ulusal ve yerel basın malzemesi ile şekillenecektir.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, Aydın, Siyaset.

* Bu makale 2010 yılında Aydın'da Düzenlenen "Türk Siyasi Yaşamında Adnan Menderes" Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi (ggunes65@gmail.com).

*** Araştırmacı - Yazar.

POLITICAL ACTIONS OF ADNAN MENSERES IN AYDIN IN THE PROCESS OF TRANSITION TO THE MUTLI-PARTY SYSTEM (1946-1950)

Abstract

It is not possible to say that the transition process for multi-party system in Turkey was not problematic. Moreover, the things experienced rural areas are also the basis of the problems we experience now in behalf of democratization process. Menderes's hometown Aydin has been one of the pioneering cities of Turkish political life since second constitutionalist period, many important politicians brought up here and various examples of political life was seen in here. Adnan Menderes was one of them. As a young politician who was discovered by Atatürk in his visit to Aydin in 1931, Adnan Menderes continued his political actions under the umbrella of CHP. But his real process of coming into stage was coincided in the establishment of DP. On 21.09.1945 Menderes had to resign from CHP with his discharge from the party after his oppositions of party policies. DP which was established at the end of 1946 would be a milestone in his life.

This study is based on Adnan Menderes's attendance in DP where he would continue his political activities by resigning from CHP in the process of multi-part system in which Turkey experienced one of the breaking processes its history of democracy and his political actions in Aydin in that period. The study will be based on archive documents, oral historical documents which are the expressions of witnesses and press documents both national and local.

Keywords: Adnan Menderes, Aydin, Policy.

Giriş

Türk demokrasi tarihinin hareketli bir dönemini oluşturan 1946-1950 yılları araştırmacılar tarafından yeterince ilgi görmüştür. Ancak bu süreç daha çok hatırat düzeyinde ya da makro değerlendirmelerden oluşan birbirini çok sık tekrar eden yayınlardan ve araştırmalardan ibaret kalmıştır. Oysa sadece dönemin yerel basını bile takip edilmiş olsa taşra düzeyinde siyasetin ne kadar canlı yaşandığı açıkça görülebilecektir. Bu yıllarda siyasetin en canlı yapıldığı ve yaşandığı yerler köyler ya da kasabalar olmuştur. Bu yerleşim birimleri içinde siyasi yaşamda oynadığı rolü göz önünde bulundurarak Aydın'a ayrı bir sayfa açmak gerekecektir. Menderes'in başbakanlığa kadar giden siyasi mücadelesinde Aydın ilinin siyasi atmosferinin de etkisi oldukça büyük olmuştur. Aydın siyasi partilerle ve seçimlerle yaklaşık yüz yıl önce tanıştı. Kent siyasetçileri ve popülaritesiyle İzmir'den geri kalmayan ağırlığa sahipti. Türkiye'de siyaset ve siyasi kültür üst düzeyden tabana yayılırken, Aydın'da siyaset tabandan gelen hareketlerle şekillenmiş ve yayılmıştır.¹ İşgal yıllarında Kuva-yı milliye

1 II. Meşrutiyetten itibaren Aydın'da siyasi yaşamın kenti şekillendirmesiyle ilgili bkz:

hareketi ile adını duyuran şehir, kurtuluşla birlikte işgalin yarattığı ağır tahribatı cumhuriyet idaresi eliyle ortadan kaldırmaya çalışmıştır.² Cumhuriyetin ilk yıllarında kentin en güçlü siyasi teşkilatı CHF idi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu Aydın'da hiçbir etki yaratmazken, SCF deneyimi kentte siyasi yaşamı canlandırmış, yeni siyasi kimliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Demokrat Parti hareketinin arasında 15 yıllık bir süre vardır. Serbest Cumhuriyet Fırkasının yarattığı muhalefet olgusu bir süre sonra kurulan Demokrat Parti'nin bünyesinde tekrar belirgin hale gelmiştir. Adnan (Menderes) ile Etem (Menderes)'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın örgütünü oluşturmuşlar, 1931 yılından 1945 yılına kadar ise yine bu ikili CHP Aydın örgütünün ve Adnan Menderes'in Aydın il örgütü başkanlığını yaptığı daha sonra ise Demokrat Parti'nin kurucularından olduğunu bilmekteyiz. Bundan dolayıdır ki "Demokrat Parti Olayı" ve 1946 senesinde Türkiye'de çok partili demokratik yaşama geçişin açıklanmasında bir çıkış noktası olmuştur.³

Adnan Menderes'in DP Kurulmadan Önce İki Siyasi Denemesi SCF ve CHP

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 12 Ağustos 1930 tarihinde kuruluşunu tamamlamasının ardından, 9 Eylül 1930'da Aydın örgütünü oluşturmuştur. Bu süreçte Adnan Menderes yeni kurulan partinin İl Başkanlığını üstlenerek ilk kez aktif siyasî hayata atılmıştır.⁴

Menderes siyasete önceleri soğuk bakmış herhangi bir siyasi oluşumun içinde yer almamıştı. Siyasete uzak durma nedeni çiftlik işlerinden başka, eşi Berrin Hanımın da bu konudaki açık isteksizliği rol oynamış görünmektedir. Çünkü, Berrin Hanımın dayısı Refik Beyin damadı eski İttihatçılardan Dr. Nazım Bey, İzmir Suikast davasında yargılanıp, idama mahkum edilmişti. Bu yüzden, Berrin Hanım, Adnan Menderes'in siyasete girmemesi konusunda diretmiştir. Öyle ki, Adnan Bey'in siyasete girdiğini öğrenince kendisine niçin politikaya atıldığını soran bir telgraf göndermiştir. Dolayısıyla, Menderes'in siyasete girmesinde, eşi Berrin Hanımın bir katkısının olmadığı; tam aksine, engelleyici bir tavır takındığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında yeni partinin lideri Okyar ile görüşmesinin ve bu görüşmeden etkilenmiş olmasının kendisini Serbest Cumhuriyet Fırkasına yönlendiren bir etken olduğu iddiaları da ortaya atılmıştır. Menderes'in Halk Fırkası değil de Serbest Cumhuriyet Fırkası'na

Günver Güneş, Taşra'dan Meşrutiyet'e Bakış; Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Açından II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı (1908-1918), 100. Yılında Jön Türk Devrimi, (Edit: Sina Akşin- Sarp Balcı- Barış Ünlü), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, ss.426-431.

2 Günver Güneş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı:239, İstanbul 2003, s.49-58.

3 Taner Bayazıt, *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir 1992, s.93.

4 Osman Okyar- Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Yay, Ankara 1999, s.190.

yönelişinde. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın programında yer alan, çiftçileri de yakından ilgilendiren özellikle ekonomik liberalizmi savunan görüşleri çekici gelmiş olmalıdır. Çünkü, 1929 Dünya ekonomik bunalımının etkileri her kesimde olduğu gibi, büyük çiftçileri de ciddi şekilde etkilemişti. Dolayısıyla, Menderes'in, bir çiftlik sahibi olarak, bu ekonomik bunalımın sorumlusu olarak görülen hükümetin uyguladığı ekonomik programdan çok hoşnut olduğu söylenemezdi. Menderes, sadece çiftçi olarak değil, aynı zamanda ürettiklerini pazarlayan birisi olarak tüccar sayılırdı. Ayrıca, Menderes'in pazara dönük ticaretin en önemli kuruluşu olan Aydın Ticaret Odası üyeliği ve Ziraat Odası Başkanlığı yaptığı bilinmekteydi. Dolayısıyla, Menderes, yoksullaşan halkın "kurtuluş ümidi" haline gelen Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın görüşlerine daha yatkındı. Şu halde, Menderes'in Serbest Cumhuriyet Fırkası'na girmesinde, parti lideri Okyar'ın bizzat etkisinin yanı sıra, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın parti olarak ülke ekonomisine bakışı da etkili olmuştur.⁵ Bunun dışında, Menderes'in, hükümetin denetlenmesi, kişisel özgürlükler gibi siyasî bir amaç için Serbest Cumhuriyet Fırkasını tercih edip etmediğine ilişkin herhangi bir belirti yoktur. Aydın, Türkiye genelinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ilk örgütlendiği dördüncü kent olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın diğer illerde örgütlenmesi sürecinde sert olaylar yaşanırken, Aydın örgütlenmesinde kendisine daha uygun bir zemin bulabilmiştir.⁶ Başlangıçta SCF'nin Aydın teşkilatını oluşturacak isim olarak Eski Aydın Belediye Başkanı Şahinzade Fuat Bey'in (Fuat Şahin Erlaçın) adı geçerken daha sonra bu isim Fethi Okyar'ın Aydın seyahati sırasında değişerek yerini otuzlu yaşlarda bulunan Adnan Bey'e (Menderes) ismine bırakmıştır. Menderes, 9 Eylül 1930'da kurulan Aydın Serbest Cumhuriyet Fırkasının il yönetim kurulunun başkanlığına getirilmiştir. İl Yönetim Kurulunun diğer üyeleri ise şunlardır: Şahinzade Osman Fuat (Erlaçın) Bey, Doktor Mukadder, Doktor Nafiz Bey, Manifaturacı Hacı Abdurrahman oğlu Osman, Mühendis Hıfzı, Yusuf Selahattin Bey. Serbest Cumhuriyet Fırkası, çok kısa bir siyasi yaşama sahip olmasına karşın Adnan Menderes gibi bölgede etkili bir kimsenin parti il başkanlığına getirilmesinin getirdiği büyük bir etkiyle Atça, Söke, Çine, Kuyucak, Bozdoğan, Yenipazar, Karacasu ve Nazilli'de hızla örgütlenmiştir.⁷ Menderes, sadece Aydın'da değil, Denizli, Nazilli, Muğla ve çevrelerinin de Serbest Cumhuriyet Fırkası örgütlerinin kurulmasında önemli katkıları olmuştur. Fakat Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın 17 Kasım 1930'da kendini fesih etmesiyle Menderes'in de, doğal olarak Aydın'daki parti başkanlığı görevi sona ermiştir.

- 5 Ahmet Ağaoglu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.229-231. Süleyman İnan, *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes*, Liberte Yayınları, Ankara 2006, s.59.
- 6 Günver Güneş, *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, sayı:39, Ankara 2006, s.121, Bilgin Çelik, Aydın'da Serbest Fırka ve Belediye Seçimleri, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 84, İstanbul Aralık 2000, s.14
- 7 Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul 1982, s.106, Günver Güneş, a.g.m., s.125-126. Cemal Kutay, "Atatürk Ve Adnan Menderes", *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, 1950-1954*, (Haz:Faruk Sükan), Ankara 1991, s.XVII.

Cumhuriyet Halk Fırkasına Girişi

Adnan Menderes daha Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından önce, Cumhuriyet Halk Fırkasından partiye girme teklifi almış; fakat bu teklifi kabul etmemiş idi. Onun Cumhuriyet Halk Fırkasına girişi Celal Bayar'ın başkanlığında, içinde bildiği ve fikirlerine inandığı kişilerin de yer aldığı bir kurulun etkisiyle Serbest Cumhuriyet Fırkası kapandıktan sonra gerçekleşmiştir.⁸ Cumhuriyet Halk Fırkası'na girişinde M. Kemal Paşa'nın 3 Şubat 1931 tarihli Aydın ziyareti ve bu ziyaret sırasında M. Kemal Paşa ile diyalogu da etkili olmuştur. 3 Şubat 1931 tarihinde Atatürk'ün Aydın'ı ziyaretinde bir toplantı sırasında Adnan Menderes kendisiyle tanışmış ve Atatürk'ün tavsiyesi üzerine Halk Partili olmuştur. Daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Aydın il başkanlığı görevine getirilmiştir. Dönemin parti yöneticilerine Cumhuriyet Halk Fırkası'na girmesi için bir takım şartlar ileri sürmüştür. İleri sürdüğü şartlar şunlardır. 1) Parti örgütü yeniden kurulacak, 2) Daha önce parti örgütünde yer almış bazı yöneticiler partiden çıkarılacak, 3) 1930'da yapılan Aydın Belediye seçimleri düzeltililecekti. Menderes, böylece, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Aydın Vilayeti İdare heyetinin başkanlığını üstlenmiştir. 1930-1931 senesinde yapılan İl kongresinde seçilen diğer üyeler ise şunlardır.⁹ Fuat Bey Şahinzade, Mühendis Hıfzı Bey, Tüccardan Raif Feyzi Bey, Ali Nihat Bey, Avukat Süleyman Sırrı Bey, Yusuf Selahattin Bey.

Ayrıca, üç ismin (Fuat Bey, Hıfzı Bey ve Yusuf Selahattin Beyin) Menderes'in kendisi gibi, SCF'nin il yönetim kurulunda yer aldıkları dikkat çekmektedir. Menderes'in CHF'daki görevi milletvekili seçildiği 1932 yılına kadar sürmüştür.

Tek Parti Yönetimi Cumhuriyet devrimlerini halka benimsetmek gayesiyle yeni bir açılımla Türk Ocaklarını kapatmış, yerine 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevleri açılmıştır. Türkiye genelinde ilk olarak 14 Halkevi faaliyete geçmiştir. Halkevi açılan 14 ilin içinde Aydın'da bulunuyordu. Aydın Halkevi'nin kurulmasında ilin milletvekili olarak Adnan Menderes'in emeği geçmiş ve bu durum Halkevince hazırlanan bir broşürde belirtilmiştir.¹⁰ Daha sonra Halkevleri müfettişliğine getirilen Adnan Menderes ismini yurt çapında

8 Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, Cilt:3, 6. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.75-76
Günver Güneş, M. Kemal Atatürk'ün Aydın Seyahatleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:XXI, Sayı:61, Ankara 2005, s.232-233, Süleyman İnan, *a.g.e.*, s.61-62.

9 *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi*, Dosya: 1. Büro, Yer No. 284.138.2. Bu kişilerden Raif Feyzi Bey 1931'de Aydın'ın Belediye Başkanı seçilecek, Ali Nihat Bey, Süleyman Sırrı Bey, Hıfzı Bey Belediye üyesi olacaktır. Fuat Şahin Bey ve Yusuf Selahattin Bey ise sadece CHP İl yönetim kurulunda üye olarak kalacaklardır (aynı belgeler). Süleyman İnan, *a.g.e.*, s.63.

10 Menderes'in Aydın Halkevinin kısa süreli başkanlığı için bkz; Günver Güneş, *Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevi Ve Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi AİTE, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl.3, sayı.5, Ankara 2007, s.146, *Aydın Halkevleri Broşürü*(1933), İzmir Nefaset Matbaası, s.5.

yavaş yavaş duyurmaya başlamıştır.¹¹ Atatürk'ün keşfi olan bu genç siyaset dünyasında hızla yükselmiştir.

Milletvekili Seçilmesi

Menderes, 1931' de yapılan genel seçimlerden sonra Aydın' dan Milletvekili olmuştur. 1931 genel seçimleri, TBMM'nin üçüncü döneminin süresi sona ermeden gerçekleştirilmiştir. Bu kararın alınmasında, SCF'nin kapanmasından sonra, özellikle Atatürk'ün yurt gezisinde, daha çok izlenimlerle ve raporlarla belirlenen yeni politikaların hemen uygulanmak istenmesi düşüncesi etkili olmuştur. Nitekim, Atatürk'ün yurt gezisini tamamladığı günün ertesinde, yani 5 Mart 1931'de, CHP Genel Kurulunun, Milletvekilliği seçimlerinin yenilenmesine karar vermesi bu konuda varılan yargıyı güçlendirmektedir. 1931 Genel Seçimlerinde Milletvekili aday adaylarının Ankara'daki parti genel merkezine başvurmaları istenmiştir. Menderes'in böyle bir başvurusu olmadığı halde, Milletvekili adayı seçilmiştir.¹²

Adnan Menderes, ilk kez milletvekili olduğu 1931'den, partiden ihraç edildiği 1945 yılına kadar, her dört yılda bir yapılan seçimlerde (1935-1939-1943), yine Aydın' dan milletvekili seçilmiştir.¹³

DP Kurulmadan Önce CHP İçinde ve Meclisteki Faaliyetleri

Menderes, ilk olarak Mecliste Dilekçe Komisyonunda, o zaman ki deyişle "İstid'a Encümeni"nde bulunmuştur.¹⁴ Adnan Menderes, TBMM'deki ilk konuşmasını, milletvekilliğinin ikinci yılında, 4 Aralık 1933'te gerçekleştirmiştir.¹⁵ Menderes'in parti içindeki en önemli ve uzun yıllar yaptığı görevi ise, parti müfettişliği olmuştur. CHP'nin parti tüzüğüne göre, parti müfettişi parti merkezinin mahalli örgütlerini parti içinde sıkı denetimini sağlayan bir görevliydi. Menderes'in Parti Müfettişi olarak Konya, Antalya, Mersin, İçel, Antalya Bölgesi (Antalya- Isparta), Afyon Bölgesi (Afyon- Eskişehir), Aydın Bölgesi (Aydın- Muğla), Kütahya Bölgesi (Kütahya- Manisa), Eskişehir Bölgesi, Afyon Bölgelerinde görev yapmıştır. Adnan Menderes parti içinde 1935 ile 1940 yılları arasında, özellikle ülkenin batı kesiminde parti müfettişliği görevini yerine getirmiştir.¹⁶ Menderes'in Hukuk Fakültesini bitirdiği 1935'den sonra

11 Bekir Tünay, (Tarih Belirtilmemiştir) *Menderes Devri Anıları-Gördüklerim Bildiklerim-Duyduklarım*, s.79.

12 Mustafa Atalay, *Adnan Menderes Ve Hayatı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1959, s.16, Süleyman İnan, a.g.e, s.68.

13 Şevket Süreyya Aydemir Adnan Menderes'in CHP'nin demirbaş milletvekillerinden biri olduğunu kaydetmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e, s.102

14 Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri*, Bir Soru, Baha Matbaacılık, İstanbul 1972, s.97

15 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:4, İnikad:9, Celse.1, c.18-19,sıra No:17, s.1

16 *T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, Cumhuriyet Halk Partisi, Dosya. 4.Büro, Belge nu.

bu göreve getirilmesi de dikkat çekmektedir. Parti müfettişliği dışında Bolu il kongresi müşahitliği ve kongre üyeliği görevlerinde bulunan Menderes CHP içerisinde çok sivrilmiş olmasa da önemli bir konuma sahip bulunuyordu.¹⁷ Adnan Menderes 1935, 1939, 1943 yıllarında olan milletvekili genel seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Partisi Aydın milletvekili seçilmiş ve sırayla V, VI ve VII dönemlerde de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir üyesi olmuştur. Diğer bir ifadeyle onbeş yıl, aralıksız dört dönem CHP Aydın milletvekili olarak Mecliste bulunmuştur.^{18(*)}

Aydın Adnan ve Etem Mendereslerin Kontrolünde

Adnan Menderes'in milletvekilli seçilmesiyle birlikte CHF Aydın il teşkilatının başına Adnan Menderes'in isteği ile yakın arkadaşı Etem Menderes getirilmiştir. 1945 yılının sonuna kadar diğer bir deyişle kesintisiz 15 yıl Etem Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi Aydın il başkanlığını yapmıştır. 19 Kasım 1942 tarih ve I/2376 sayıyla yayımlanan genelgede ise kesin ihtiyaç hissedilmedikçe belediye başkanlığı ile parti il başkanlığı görevlerinin aynı şahısta toplanmaması CHP Genel Sekreterliği'nden istenmiştir. Ancak Etem Menderes 1945 yılına kadar belediye başkanlığı ve parti il başkanlığı görevlerini birlikte yürütmüştür. 1944 yılının sonunda yapılan Halk Partisi Aydın il kongresinde il başkanlığına tekrar Etem Menderes seçilmiştir. Ancak o bu kez tıpkı Halk Partisi Nazilli ilçe başkanı seçilen aynı yerin belediye başkanı Emin Bilgen'in belediye başkanlığından istifa edip sadece parti başkanı olarak kalmak istemesi gibi 30 Aralık 1944 tarihinde belediye başkanlığı'ndan istifa edip sadece parti il başkanlığı görevini tercih etmiştir.¹⁹

Etem Menderes'in görev yaptığı süre içerisinde Aydın'dan CHP Genel Sekreterliği'ne kendisi hakkında zaman zaman yolsuzluk ve usulsüzlük yaptığı iddialarını içeren isimsiz ve imzasız mektuplar gönderilmiştir. Genel Sekreterlik bu mektupları, parti Aydın il başkanı aleyhinde olanların bir düzeni olarak

677.289.1 (189). T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi, Dosya. 4. Büro, Belge no., 618.28.1., Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996,c.2, s.94., T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi, Dosya. 4.Büro, Belge no. 621.37.1.(92), T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi, Dosya. 4.Büro, Belge no. 680.302.1(107+4), T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi, Dosya. 4. Büro, Belge no. 651.166.1, Cemil Koçak, *a.g.e.*, s. 94. 1 Eylül 1940'da 25'e çıkan Parti Müfettişleri arasında, bu tarihten itibaren Adnan Menderes'in ismine rastlanılmamıştır.

17 Süleyman İnan, *a.g.e.* s.79.

18 (*) Milletvekilliği seçimleri söz konusu dönemde 4 yılda bir yapılmıştır. Adnan Menderes 4 Dönem CHP Aydın milletvekili seçilmiştir. Ancak 1946 senesinin başlarında Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte İktidar tarafından Genel Seçimler bir yıl öne alınca 7. dönem meclisi üç yıl görev yapmış oldu. Bu yüzden Adnan Menderes'in toplam CHP Aydın Milletvekilliği süresi on altı değil on beş yıl olmuştur.

19 Aydın 31 Kanun-ı Evvel 1944. Menderes Akdağ, *Aydın'da Siyaset (1946-1950)*, Aydın 2008, s.57-62.

değerlendirmiş ve parti müfettişlerinden bu mektupların kimin tarafından yazıldığını gizlice soruşturmalarını istemiştir. 1945 senesinin sonuna doğru Etem Menderes'in parti nüfuzunu kullanarak şahsi menfaat temin ettiği iddialarını içeren mektuplar Genel Sekreterliğe tekrar gelmeye başlamıştır. Bu kez mektubu gönderenler hakkında bir soruşturmaya gerek görülmemiştir.²⁰ Ancak 8 Kasım 1945 tarihinde toplanan CHP Genel İdare Kurulu görülen lüzum üzerine Etem Menderes'i Aydın İl Başkanlığı görevinden almıştır. İlgili kararda Etem Menderes'e, Genel İdare Kurulu olarak on beş yıldan beri Aydın'da Halk Partisi'ne yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkür edilmiştir. Bu görevden almanın, Etem Menderes'in Ankara'da son zamanlarda muhalif çıkışlarıyla gündeme gelen ve 21 Eylül 1945 tarihinde Halk Partisi'nden ihraç edilen Adnan Menderes ile olan yakın ilişkilerinden kaynaklandığını tahmin etmek zor değildir. Etem Menderes, kendisinin il başkanlığı görevinden alınmasından sonra 02 Aralık 1945 tarihinde Halk Partisi üyeliğinden istifa etmiştir. Yazmış olduğu istifa dilekçesinde "kendisinin on beş yıldan beri Aydın halkının oylarıyla CHP il başkanlığına seçildiğini ancak Parti Genel İdare Kurulu'nun geçerli bir sebep göstermeksizin kendisini görevden almasını kendisine duyulan itimatsızlık olarak gördüğünü ve bu şartlarda bu partide üye olarak dahi kalamayacağını" belirtmiştir. Bunun üzerine Etem Menderes'in CHP Aydın Köprülü Ocağı'ndaki kaydı silinmiştir. Ancak Etem Menderes'in istifası ilde ciddi sonuçlar doğurmuştur. Partideki etkinliği de göz önünde bulundurularak Yeni Asır gazetesi Etem Menderes'in istifasından sonra evinin sevenleriyle dolup dolup boşaldığını yazmıştır. Kimi Halk Partililer, gazetenin bu haberini tekzip etmiştir. Kentte oldukça iyi bilinen bir sima olan sinemacı Hakkı(Darcan), Emekli Yüzbaşı Salih (Kalaycıoğlu) gibi pek çok kimsenin imza attığı bir yazı CHP Genel Sekterliği'ne gönderilmiştir. Bu yazıda Etem Menderes'in istifasının Aydın halkı tarafından doğal karşılandığı belirtilmiştir. Genel Sekreterliğe gönderilen başka bir yazıda ise Etem Menderes'in eski bir Serbest Fırkacı olduğu belirtilmiş, kendisi Serbest Fırka kapanınca koltuk temin edebilmek için maske takarak Halk Partisi'ne geçmekle suçlanmıştır. Yazıda ilçe, belde ve köy parti ocaklarında Etem Menderes'in etkisiyle başa gelmiş insanların yerinde durduğu, bunların Etem Menderes'in yanına gelip gittikleri, özetle CHP'de temizlik yapılarak Etem Menderes ekibinin de tamamen değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonra Aydın ilindeki Halk Partisi kongrelerinde Etem Menderes etkinliğini kırmak için kongrelerin bir süre gözetim altında yapılması istenmiştir. Bütün bunlardan dolayı Halk Partisi Aydın İl Başkan Vekili Neşet Akkor durum değerlendirmesi yapmak üzere Aydın'daki gelişmelerden huzursuz olan Genel Sekreterlikçe derhal Ankara'ya çağrılmıştır.²¹ Etem Menderes daha sonra Demokrat Parti'nin Aydın örgütlenmesinde rol oynamış ve bu partinin il başkanlığı görevini üstlenmiştir. Etem Menderes'in davranışlarının Adnan Bey'in bilgisi dışında olduğunu söylemek çok safça bir yaklaşım olur. Adnan Menderes Aydın'da parti ile ilgili

20 BCA, 490.01/245.973.1.

21 BCA, 490.01/139.560.1.

bütün işleri Etem Bey'e bırakmıştır. Ama kontrolü de kendi elindedir. Demokrat Parti kurulur kurulmaz Aydın ilinin tamamında hızla örgütlenmesinde Etem Menderes faktörü göz ardı edilmemelidir. Adnan Menderes ise Aydın ilindeki bütün siyasi faaliyetlerini Etem Menderes ve geride bıraktığı kadrosu aracılığıyla gerçekleştirmiştir. 1930 yılı sonundan, 1945 yılının sonuna kadar aralıklarla 15 yıl Etem Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi Aydın il başkanlığını yapmıştır. 1938-1943 yılları arasında aynı zamanda Aydın belediye başkanlığı görevinde bulunmuştur. Bu arada Etem Menderes'in il daimi encümen üyeliğine seçildiğini hatırlatmalıyız. Etem Menderes, aynı zaman içerisinde sadece parti il başkanlığı ve belediye başkanlığı yapmamış, il ekonomisini yakından ilgilendiren Aydın Zirai Satış Kooperatifleri başkanlığı ve Aydın Tarım Kredi Kooperatifleri İdare Kurulu üyeliği görevlerini üstlenmiştir. Adnan Menderes'in Ankara'ya milletvekili olarak gitmesinin ardından Aydın'da neredeyse tüm kurumların kontrolü Adnan Menderes'in de bilgisi dahilinde Etem Menderes'in elinde olmuştur.²²

Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde Aydın İlinin Önemi ve Adnan Menderes

Çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın'da kurulan ilk muhalefet partisi, Demokrat Parti olmuştur. Partinin kurulma sürecinde CHP teşkilatlarında yaşanan ciddi sarsıntı sonucu çözümler meydana gelmiştir. Demokrat Parti Aydın il, ilçe teşkilatlarını kuranların pek çoğu CHP teşkilatlarında da etkin görev almış kişilerdi. Ve çoğu partili CHP il, ilçe, bucak idare kurullarından ayrılarak yeni partiye katılmışlardı. CHP mevcut yeni durum karşısında çabuk toparlandı görevinden istifa etmiş kişilerin yerine yedek üyeler davet edildi. CHP Aydın İl Başkanı Etem Menderes'in yerine Neşet Akkor, 24 Haziran 1946 tarihinde istifa eden CHP Aydın Merkez İlçe Başkanı Ziya Evren'in yerine Orhan Çiftçi seçilmiştir. 1946 yılı kongrelerine kadar CHP teşkilatları bu şekilde kalmış ve 1946 kongrelerinde yeni idare kurulları oluşturulmuştur.²³ Demokrat parti'nin kurulma aşamasında Adnan Menderes'in Celal Bayar'dan sonra parti de ikinci adam olmasına rağmen siyasi faaliyet anlamında İstanbul, İzmir ve Ankara illerinden daha yoğun olarak Aydın ilinde siyasi faaliyette bulunduğu söylenebilir.²⁴

22 Etem Menderes ve Adnan Menderes'in Aydın'da siyasi yaşamı ve kurumları kontrolleri altında tutması ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz; Menderes Akdağ, *Aydın'da Siyaset (1946-1950)*, Aydın 2008, s.57-62.

23 Ziya Evren, parti içinde çok çalışmasına rağmen bazı kişilerin çalışmadığı halde ödüllendirildiği, bunun en son örneğinin yapılan belediye seçimleri olduğu iddiası ve gerekçesiyle CHP'den istifa etmiştir. Yine bu istifada CHP Merkez İlçe İdare Kurulu üyesi Ekrem Torunlu'nun bu görevinden ayrılıp DP'ye geçmesi de etkili olmuştur. *BCA*, 490.01/139.560.1.

24 Menderes Akdağ, *a.g.e.*, ss. 57-107.

Demokrat Parti Aydın Teşkilatının Kurulması

DP, Ankara'dan kısa bir süre ikinci il teşkilatını Aydın'da kurmuştur. Partinin Aydın'da kısa bir sürede teşkilatlanmasının ardında burada hazır bir alt yapı bulunması etkili olmuştur. Etem Menderes bu alt yapının hazırlanmasında önemli bir görev üstlenmiştir. DP il idare kurulu üyeleri Etem Menderes başkanlığında bucak ve köylere bızatıhi gidip örgütlenmeyi gerçekleştirmişlerdir. Bazen köy ve bucaklardan, buralarda oluşturulan heyetler, DP İl İdare Kurulu'nu ziyaret etmişler ve İdare heyetini buldukları yerlere davet ederek kendilerinden buralarda DP teşkilatı kurmalarını istemişlerdir. Umurlu DP müteşebbis heyeti böyle bir davet sonucunda oluşturulmuştur.²⁵ Taşrada önce müteşebbis heyetleri oluşturulmuştur. Müteşebbis heyet ise bulunduğu yerleşim biriminde parti örgütünü kurmuş ve güçlendirmiştir. Sonra da kongreye gidilmesini sağlamış, Kongrede yapılan seçimlerle parti teşkilatlarının idare heyetleri oluşturulmuştur.

Aydın DP il ve merkez ilçe müteşebbis heyetleri Rıza Gökdağ, Ragıp Ege, Etem Menderes tarafından oluşturulmuştur. DP Aydın'da İl genelinde teşkilatlanma konusunda erken tarihlere alınan belediye ve milletvekilliği genel seçimlerinin etkisiyle sorunlar yaşanmıştır.²⁶ Buna rağmen DP'nin 1946 yılının bahar aylarında Aydın'ın pek çok kasaba ve köylerinde örgütlerini tamamladığı dönemin basınının verdiği bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır. Demokrat Parti, Söke, Nazilli, Germencik, Ortaklar gibi demiryolu ve ticari yol güzergâhları üzerinde kalan yerleşim yerlerinde kısa sürede örgütlenmiştir. Karacasu, Buharkent gibi uzak noktalarda ise örgütlenmesi güç olmuştur. DP'nin Aydın ilinde teşkilatlanmasında daha çok çiftçi, tüccar, fabrikatör ve serbest meslek sahipleri aktif görev alırken, devlet memurları ve bürokratların büyük bir çoğunluğu yeni partiden uzak durarak beklemeyi tercih etmişlerdir. DP Aydın müteşebbis heyetlerinin hiçbirisinde kadınlar yer almamıştır.

Yeni partinin adeta sözcüsü olan Demokrat İzmir gazetesi, şişirme rakamlarla DP'ye katılımların her geçen gün arttığını bildirmiş ve bu partiye katılanların isim listeleri köy köy, mahalle mahalle yayımlamıştır.²⁷ Tek parti yönetimine muhalif olan gazeteler daha DP'nin ilk yılı dolmadan Ortaklar'da seçmen sayısının %70 civarının DP'ye kaydolduğunu iddia etmişlerdir.²⁸ DP'nin Aydın'da teşkilatlanmasının zeminini hazırlayan ilin sosyal, ekonomik şartları dışında, DP lideri Celal Bayar'ın Kurtuluş Savaşı'nda Galip Hoca olarak bölgede tanınıyor olması da etkili olmuştur. Ayrıca Adnan ve Etem Menderes'in uzun yıllar CHP örgütüne hakim olmalarının da büyük etkisi söz konusu olmuştur.²⁹

25 Aydın 11 Haziran 1946, *Demokrat İzmir*, 11 Haziran 1946. *Anadolu* 11 Haziran 1946

26 *Demokrat İzmir*, 25 Mayıs 1946.

27 *Demokrat İzmir*, 10 Ocak 1948.

28 *Demokrat İzmir*, 13 Temmuz 1946.

29 Etem Menderes teşkilatçıdır. Aynı zamanda on beş yıldır CHP Aydın örgütlenmelerinin oluşumunda etkisi olmuştur. Aslında bu Aydın il teşkilatları, sadece CHP'nin değil aynı zamanda Etem Menderes'in kendi teşkilatları gibi düşünülebilir. Etem Menderes'in

DP'nin Aydın'da Örgütlenmesi ve Adnan Menderes'in Faaliyetleri

Adnan Menderes'in parti örgütü üzerinde güçlü etkisi açık bir şekilde gözlenmiştir. DP'nin Aydın'da teşkilatlanma çalışmalarına Menderes sık sık Aydın'a gelerek refakat etmiş ve denetlemiştir. 12 Nisan 1946 tarihlerinde Adnan Menderes DP müteşebbis heyetlerini oluşturmak için Aydın'da temaslarda bulunmuştur. Bu bağlamda Adnan Menderes Nazilli'ye de gitmiştir. Etem Menderes ile birlikte Çine, Koçarlı, Yenipazar müteşebbis heyetleriyle görüşen Adnan Menderes bu ziyaretlerinden oldukça memnun ayrılmıştır.³⁰ 16 Nisan 1946'da bu bölgedeki temaslarını tamamlayan Adnan Menderes Ankara'ya dönmüştür.³¹

Siyasi atmosferin gerildiği bir ortamda Adnan Menderes ve Celal Bayar 9 Kasım 1946'da birlikte Ege gezisine çıkmıştır. Bu gezi Ege'deki DP teşkilatlarını kuvvetlendirme adına oldukça önemlidir. İl Genel Meclisi seçimlerinden çok az bir zaman sonra yapılan bu gezi Celal Bayar ile Adnan Menderes, Muğla, Manisa, Söke, Aydın ve Denizli'yi kapsayan bir haftalık büyük bir Ege gezisi şeklinde olmuştur. Heyet Manisa'dan sonra Aydın'a gelmiştir.³² Gezinin Aydın ayağı pek çok olaya sahne olmuştur. Liderler, Germencik ziyaretleri sırasında CHP'li kimi vatandaşların fiili ve sözlü hücumuna uğramışlardır. Adnan Menderes ile Celal Bayar Söke ve Germencik dönüşünde İncirliova'ya uğradılar. Celal Bayar ile Adnan Menderes İncirliova istasyonunda büyük bir kalabalık tarafından karşılandılar. İki liderin İncirliova DP binasındayken bir grup bina dışında gürültü çıkarmış; ısıklık ve bağırışlarla Bayar ile Menderes'i protesto etmişlerdir. Celal Bayar, DP'lileri itidale davet etmiş Bu nedenle olayların çıkmasının önü alınmıştır. Heyet Koçarlı'ya doğru yola çıktığında DP binasının camları indirilmiş ve Etem Menderes'in şoförü tartaklanmıştı. Olay çevrede infial uyandırırken, heyet İncirliova'dan büyük bir üzüntüyle uğurlanmıştır. Yaşanan talihsiz olaylar üzerine on iki yedek belediye azası görevlerinden istifa etmişlerdir.³³ Söz konusu olaylar üzerine DP basına Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu aracılığıyla bir kınama ve uyarı yazısı neşretmiştir.³⁴ Demokrat İzmir gazetesi trenle Aydın'a gelen Adnan Menderes ve Celal Bayar'ı istasyonda 5.000 kişinin

---

direktifiyle köy, ilçe, bucak CHP idare kurullarında vazife almış insanlar, görevlerinden istifa etmiş ve DP'ye katılmışlardır. Bütün bunlardan dolayı CHP Genel Sekreterliği, Etem Menderes'in CHP'den istifasının Aydın'daki etkilerini araştırmak üzere bir müfettiş görevlendirmiştir *BCA*, 490.01/139.560.01.

30 Nazilli'de eski müteşebbis heyetinin çalışmalarını yeterli görmeyerek bu heyeti görevinden istifa ettirmiş, yerine yeni bir müteşebbis heyeti oluşturmuştur. *Demokrat İzmir*, 12 Nisan 1946.

31 *Demokrat İzmir*, 16 Nisan 1946.

32 *Demokrat İzmir*, 9 Kasım 1946. *Aydın* 9 Kasım 1946

33 Kimi CHP'liler üzüntülerini bildirdiler. Belediye Başkanı, Celal Bayar ile Adnan Menderes'in DP binasındaki konuşmaları sırasında elektriklerini kesmiş, bina dışında bir grup tenekeler çalarak gürültü yapmıştır. *Demokrat İzmir*, 19 Kasım 1946.

34 İktidar yanlısı gazeteler Germencik ve İncirliova'da Celal Bayar ve Adnan Menderes'in ziyaretleri sırasında çıkan olayların muhalefet tarafından abartıldığını iddia etmişlerdir. *Anadolu* 21 Kasım 1946, *Demokrat İzmir*, 21 Kasım 1946.

karşılığını yazmıştır. Işıklı Köyü DP Kongresi'ne katılan Bayar ile Menderes geceyi Aydın'da geçirmiş, ertesi gün Söke'ye oradan da Muğla'ya gitmiştir.³⁵ Bayar ile Menderes'in Germencik'i ziyaretleri esnasında tatsız bir olay yaşanmış, kahvehane toplantısında Menderes'in konuşmasına müdahale eden Germencik Belediye Başkanı'nun yeğeni tartaklanmıştır.³⁶ Aydın'dan Muğla'ya geçerken Menderes ile Bayar Çine'de kalabalık bir kitle tarafından karşılanmıştır.³⁷

Adnan Menderes 1 Nisan 1946 Yeni Asır gazetesine DP üzerinde Aydın ilinde mülki idarenin baskı kurduğu ve mülki idarenin taraf olduğu şeklinde bir beyanat verince ortalık yeniden karışmıştır. CHP hakkındaki beyanati Aydın Valiliği ve CHP Aydın İl Örgütü tarafından esefle karşılanmıştır. Valilik ve Aydın CHP örgütü tarafından yayımlanan karşı beyanatta Aydın ilinde mülki idarenin parti işlerine karıştığı iddiası yalanlanmıştır. Bu bildiriye CHP Bölge Müfettişi Şerafettin Bürge, Aydın Valisi ve CHP il başkanı Av. Neşet Akkor imza koymuştur. Bildiride Demokrat Parti'nin varlığı Cumhuriyet rejiminin bir gereği gibi görüldüğü ancak politikanın ayağa düşürülmemesi; birlik ve beraberliği bozacak, huzuru ortadan kaldıracak her türlü faaliyetten sakınılması lüzumu vurgulanmıştır.³⁸

Demokrat Parti liderlerinin Aydın'ı sık sık ziyaret etmesi ve bu ilde olan DP çalışmalarına katılması ya da denetlemesi DP'nin Aydın'da hızla teşkilatlanmasında önemli bir etken olmuştur. Adnan Menderes'in Aydın'da parti teşkilatlarını oluşturmak için sık sık köy ziyaretlerine çıkması bunun en somut göstergesidir. Menderes DP'nin teşkilatlanma konusunda sorun yaşadığı yerlere bizzat kendisi giderek meseleyi halletmeye çalışmıştır. Karacasu DP'nin teşkilatlanma konusunda sorun yaşadığı yerlerden yalnızca birisiydi. Burada yerel ölçekte birkaç kez teşebbüste bulunulmasına rağmen başarısız olunmuştu. Adnan Menderes Karacasu'ya bizatihi giderek durumla ilgilenmiş, Karacasu teşkilatını oluşturmuştur. Menderes'in örgütlemesiyle DP İl İdare Kurulu kendi arasında işbölümü yaparak ilçede gezici hoparlörle konuşma etkinlikleri düzenlemiştir. Karacasu dışında DP'liler 11-20 Ekim 1947 tarihleri arasında Aydın'da muhtelif sekiz konuşma gerçekleştirmişlerdir. Etem Menderes, Avukat Cevat Ülkü gibi isimler farklı konularda farklı kazalarda konuşma görevi üstlenirken. Dalama konuşmasını Adnan Menderes; Karacasu konuşmalarını bu kimselerle birlikte yapmıştır. Adnan Menderes Karacasu dönüşünde Yenipazar'ı ve Yörük Ali Efe'yi ziyaret etmiştir.³⁹

Adnan Menderes yalnızca teşkilatlanma amacıyla parti örgütüne destek ve moral ziyaretlerinde de bulunmuştur. 22 Şubat 1948'de Nazilli'de DP tarafından düzenlenen bir toplantıya katılan Menderes DP Sümer Ocağı'nı

35 *Demokrat İzmir*, 13 Kasım 1946.

36 *Demokrat İzmir*, 14 Kasım 1946.

37 *Demokrat İzmir*, 15 Kasım 1946.

38 CHP Bölge Müfettişi, Aydın Valisi ve CHP İl Başkanları'nın da imzalarının bulunduğu bildiri için bkz; *Aydın Gazetesi*, 4 Nisan 1946.

39 *Demokrat İzmir*, 23 Şubat 1947.

ziyaret etmiş burada yaptığı konuşmada iktidara geldiklerinde işçi ve köylü davasını ele alacaklarını söylemiştir.⁴⁰

Adnan Menderes, Nazilli DP bünyesinde oluşturulan köy kolu ile birlikte 1948 senesi baharından itibaren etkili faaliyetlerde bulunmuştur. Söz konusu kol on altı otobüs, on iki taksiden mürekkep bir konvoyla Mastavra, Arslanlı, Sevindikli, Güzel, Hamzabali köylerine ve Kuyucak'a geziler düzenlemiştir. Bu gezilere zaman zaman Adnan Menderes de katılmıştır. Aslanlı Köyü^(*) sakinleri konvoyu köyün bir kilometre dışında davul zurnayla karşılamışlardır. Burada Adnan Menderes : *"Seçim kanunu oy masumiyetini temin edecek şekilde çıkmazsa DP'nin seçime iştirak etmeyeceği muhakkaktır. Bu istinkâf CHP için huzursuzluk ve ıstırap yaratacaktır."* şeklinde konuşmuştur. Yeni ocak binasının açılışının ardından Sevindikli Köyü'ne gidilmiştir. Konvoy Sevindikli Köyü'nü çamur deryası içinde bulmuştur. Güzelköy'de ise CHP'li köy muhtarıyla Adnan Menderes arasında sert bir tartışma çıkmıştır. Bu arada CHP'li bir grup iki kamyonla oradan geçmiş, DP'liler tarafından bu kamyonların resmi araç olduğu iddia edilmiştir. Bununla ilgili olarak Adnan Menderes: *"Resmi otomobillerle seyahat edenleri ve ocak açma merasimine gidebilmek için devlet kesesine el uzatanları biraz önce gördünüz. Demokrasiyi memlekete biz getirdik diyenler, kamyonlara binip köylünün ayağına gitmek, halka güler yüz göstermek gibi demokratik harekette bulunmaya çalışmışlar, fakat bunu dahi becerememişlerdir. Halk Partisi ne zaman devlet arabasından inerek mensuplarının birer birer keselerinden çıkan paralarla böyle 30-40 kamyonluk konvoy oluşturabilirse o zaman belki gerçek bir halk partisi haline gelebilecektir."* demiştir.⁴¹ Ocak açılışlarını ihmal etmeyen Menderes 28 Nisan 1948'de Aydın DP Mesudiye M mahallesi Ocağının açılışını gerçekleştirmiştir.⁴²

Menderes 1948 yılında sık sık Aydın'a geliyor, DP parti ocaklarında coşkulu konuşmalar yapıyordu. Adnan Menderes önderliğinde 19 Mayıs 1948'de Nazilli DP teşkilatının açılışının ikinci yılı kutlanmıştır. Demokrat İzmir gazetesine göre törene 10 bine yakın kişi iştirak etmiştir. Törene Aydın, Denizli, Çine, Sarayköy, Bağarası, Dereköy, Germencik, Ödemiş, Bayındır vb. ilçe ve ocaklardan ve Nazilli'nin köylerinden pek çok Demokrat Partili katılmıştır. Refik Koraltan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Mustafa Nazlı'nın da iştirak ettiği törende Adnan Menderes bir konuşma yaparak CHP'nin iktidar yıllarının yoksulluk sefalete yol açtığını DP iktidarında halkın sorunlarının çözüleceği mesajını vermiştir.⁴³

1948 yılı ortalarında Adnan Menderes'in katılımıyla Köşk'ün Çiftlik köyünde de bir toplantı yapılmıştır. Adnan Menderes toplantıda şunları söylemiştir: *"bizim sitemlerimiz Halk Partisi'ne değil, takip ettiği zihniyete ve*

40 Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, İhsan Şeref Özgen, Ahmet Veziroğlu ve Etem Menderes, Haydar Dünder, Dr. Hüsametdin Petek ve Mustafa Haydar Nazlı da katılmışlardır. *Demokrat İzmir*, 22 Şubat 1948.

41 *Aydın* 20 Nisan 1948, *Demokrat İzmir*, 20 Nisan 1948.

42 *Aydın* 30 Nisan 1948, *Demokrat İzmir*, 30 Nisan 1948.

43 *Demokrat İzmir*, 20 Mayıs 1948.

bu zihniyeti devam ettirmek isteyenlere karşıdır. Öte yandan DP'yi yok etmek için çalışanlara gelince, artık bugün bu kadar hakikatler meydana çıktıktan ve DP bir millet partisi olarak kökleştikten sonra bu emellerine muvaffak olamayacaklardır."⁴⁴ Menderes köylerde bile özgürlük sorununu öne çıkaran konuşmalar yapıyor, CHP'ye çok sert eleştirilerde bulunuyordu.

Aydın Valisi Salim Gündoğan Adnan Menderes Polemiği

Tek parti döneminde uzunca bir süre Devlet-parti bütünleşmesinin bir sonucu olarak valiler belli bir dönem aynı zamanda CHP'nin il başkanlığı görevini yürütmüşlerdir. Valilerin, CHP il başkanlıklarını üslenmeleri, halkın partiye ilgisini azalttığı CHP kurultaylarında sıkça ifade edilmiştir.⁴⁵ II. Dünya Savaşı arifesinde bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi örgütlenmesinde genel merkez hemen her dönemde büyük ağırlık ve etkinlik kazanmıştır. Örneğin devlet büroları arasındaki pek çok yazışma CHP Genel Sekreterliği tarafından yürütülmüştür. Bunun nedenlerinden biri CHP'de liderliğin özel konumudur. CHP, 1946'dan başlayarak tek parti yönetiminden miras aldığı yapıyı demokratikleştirmek için bir dizi tüzük değişikliği yapmış, fakat tarihsel geçmişin örgütlenmedeki izlerini kolaylıkla silememiştir.⁴⁶ Çok partili yaşama geçiş sürecinde uzun zaman CHP bürokratik elit kesimi elinde bulundurmıştır. Demokratik yapılanmada herkese aynı mesafede bulunması gereken bu bürokratik unsurlar muhalefete karşı pek objektif davranamamıştır. Örneğin bir vali açıkça DP'yi Rusya'nın uydusu olmakla suçlamıştır. Vali'ye karşı DP dava açmıştır. Adnan Menderes'e göre; "Bütün bunlar, 23 yıl boyunca sürmüş tek parti iktidarında devlet ve kamu personeli kaoramlarının iç içe geçmesinin doğal bir sonucudur."⁴⁷ 21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde Aydın Valisi Salim Gündoğan beraberinde kentlin diğer bürokratlarıyla beraber ili karış karış dolaşarak CHP'nin seçimleri kazanması için çalışmıştır. Yine aynı vali 1946 genel seçimlerinde CHP tarafından İzmit milletvekili adayı gösterilmiştir.⁴⁸ Çok partili yaşama geçiş süreci başlarında aralarında Adnan Menderes'inde bulunduğu DP'liler ile Aydın Valisi arasında valinin iktidar yanlısı tutumu nedeniyle çoğu kez sert tartışmalar yaşanmıştır. Demokrat İzmir Gazetesinin yazdıklarına bakılırsa DP'liler valinin sadece siyasi tutumunu değil iyi ya da kötü tüm hizmetlerini eleştirmişlerdir. Ortam siyasi tansiyonun yükselmesiyle gittikçe gerilmiştir. DP'liler Aydın Valisi'nin de hazır bulunduğu bir toplantıda, valilikçe yaptırılan yüzme havuzunun halkın yararlanamayacağı bir yerde yapılmasını eleştirince taraflar arasında tartışma başlamış, Vali'nin isteği

44 *Demokrat İzmir*, 10 Kasım 1948.

45 *CHP Büyük Kurultayı Zabıtları*, Ankara 1939, s.35-36.

46 Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)*, İstanbul 1991, s.218.

47 "Adnan Menderes'in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri, c.III, İstanbul 1991, s.94.

48 *Demokrat İzmir*, 20 Temmuz 1946.

üzerine DP'liler salondan çıkartılmıştır.⁴⁹ DP'liler ile Aydın Valisi ilişkilerde gerilim kısa sürede tırmanmış ve kavga aile boyutuna sığmamıştır. Öyle ki Nazilli Sümerbank Halkevi'ndeki bir baloda müstehcen küfürler savurarak Adnan Menderes, Şevki Hasırcı ve diğer DP'lilere hakaret eden⁵⁰ Vali Salim Gündoğan'ın oğlu aleyhinde Adnan Menderes ve Şevki Hasırcı tarafından dava açılmasına kadar uzanmıştır.⁵¹ Valinin oğlu bulunamadığı için aleyhine açılan dava uzun bir süre görülememiştir. Vali'nin oğlu Sait Gündoğan Anadolu gazetesine verdiği beyanatta Şevki Hasırcı'nın Nazilli'de tertip edilen baloda babası aleyhinde konuşmaya başlayınca aile şerefini korumak zorunda kaldığını, kendisinin tahrik edildiğini söylemiştir. Kendisinin kaçtı iddialarının doğru olmadığını, rahatsızlandığı için istirahatına çekildiğini, doktor raporuyla bunun tespit edildiğini ve rahatsızlığı biter bitmez Nazilli'deki vazifesine döneceğini, kendisinin memur olduğunu ve karşı dava açacağını belirtmiştir.⁵² Oğul Gündoğan aleyhine açılan davanın ilk duruşması sakin geçmiş, Menderes ve Hasırcı'nın avukatlığını Cevat Ülkü, Sait Gündoğan'ın avukatlığını ise CHP Nazilli İlçe Başkanı Hulusi Çoğullu yapmıştır. Mahkeme karar alamadan ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁵³

Salim Gündoğan 1948 ara seçimlerinde milletvekili adayı olmuş ancak ön yoklamayı kaybetmiştir. Bu gelişme Emekli Aydın Valisi Salim Gündoğan'ı kırmış ve rencide etmiştir. Belli ki kırılığının da etkisiyle Salim Gündoğan, Aydın valisi iken 1946 yılı genel seçimlerini CHP'nin Aydın'da kazanabilmesi için yaptığı girişimleri ortaya koyan belgeleri açıklayacağını iddia etmiştir.⁵⁴

DP'nin Aydın'da Örgütlenme Çalışmaları ve DP Kongrelerinde Adnan Menderes

Döneminde ulaşım imkânlarının pratik olmayışı, siyasi atmosferdeki değişkenlikler nedeniyle Adnan Menderes DP Aydın ilinde yapılan pek çok kongreye katılamamıştır. Kimi zaman Adnan Menderes kongreye katılabilsin diye kongre tarihleri değiştirilmiştir. Ancak fırsat buldukça DP köy kongrelerine dahi katılmayı ihmal etmemiştir. DP'nin kurulduğu yıl olan 1946 yılında Aydın örgütlenmesine büyük önem veren ve bununla ilgili önemli çalışmalar yapan Adnan Menderes'in bu yıl içerisinde Aydın ilinde olan herhangi bir DP kongresine

49 *Demokrat İzmir*, 11 Aralık 1946.

50 *Demokrat İzmir*, 29 Nisan 1947.

51 *Demokrat İzmir*, 1 Mayıs 1947.

52 *Anadolu*, 7 Mayıs 1947.

53 *Anadolu*, 3 Haziran 1947. Mahkemenin nasıl sonuçlandığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

54 Aydın CHP içinde oluşmuş güçlü grupların herhangi birisinin desteğini alamayan Fevzi Akkor ve Salim Gündoğan ön yoklamayı kaybederken, ön yoklama Dr. Sabri Akın'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. *Demokrat İzmir*, 30 Eylül 1948. Çalışmamızda Vali Salim Gündoğan'ın açıklamış olduğu herhangi bir belgeye rastlayamadık. Bu nedenle Gündoğan'ın çıkışı kırınglık ve kızgınlıkla yapılmış bir açıklama olarak kalmıştır.

katıldığına dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Kongre faaliyetleri daha çok Etem Menderes marifetiyle yürütülmüştür. Kongreden Başbakan Recep Peker'e 'İstifa et ya da tarziye ver' diye telgraf çekilmiştir.⁵⁵ Recep Peker'in Adnan Menderes'e Meclis'te sert hitabından sonra ülke genelinde de DP'liler Peker'i istifaya davet etmiştir. Ulus gazetesi bunun tüm DP'lilerce paylaşılmadığına dair bir haber yapmıştır. DP Aydın İl Kongresi, bununla ilgili Ulus gazetesine bir tektip telgrafi göndermiştir.⁵⁶

1947 yılı DP Ocak kongreleri Kasım ayından itibaren başlamıştır. 2 Kasım 1947 tarihinde toplanan Germencik Hıdırbeyli Köyü DP Kongresi'ne Adnan Menderes, Av. Refik Gürel, Av. Şahap Gürsel, Av. Cevat Ülkü de katılmıştır. Bu heyet Turanlar, Üzümlü, ve Aslan Köy^{57(*)} kongrelerinde de bulunmuştur. Adnan Menderes kongre konuşmasında: "Temin ederim ki yakın bir gelecekte vicdanınızın emriyle DP'ye girmenizden dolayı kimse sizi gizli veya açık tazyik edemeyecektir. Oylarınızı istediğiniz şekilde kullandığınızdan dolayı kimse sizi baskı ve takibe maruz bırakamayacaktır. Artık kimse bu memlekette muhalefeti maksatlarından şüphe olunan, gizli veya açık takibi lüzum görülen ve mevcudiyeti bela kabul edilen bir varlık olarak göremeyecektir. Kimse muhalefetin varlığını adeta yarı meşru görme cesaretini gösteremeyecektir. Muhalefetin hükümet kadar meşru olduğu, milletin en esaslı haklarından birisi olduğu telakkisine varılmış olması fikrimce inkılâpların en ilerisi ve en mühimi olacaktır." demiştir.⁵⁸

10 Kasım 1947 tarihinde Etem Menderes, Kütahya Milletvekili Adnan Menderes ve beraberindekiler parti kongresi için Germencik Reis Köy'e gitmiştir. Anadolu gazetesi'ne göre kongrenin yapılacağı salon dışarıdan gelenlerle ancak doldurulabilmiştir. Kongrede DP'lilerle köy halkı arasında karşılıklı söz düelloları da yaşanmıştır. Adnan Menderes'in: "Siz DP'li arkadaşlar yaşayınız. Biz Halk Partisi gibi İl Özel İdare bütçesinden tahsisat alarak köyleri bedavadan dolaşmıyoruz, biz kendi paramızla geziyoruz. Biz millet mebusuyuz, hükümetin mebusu değil." şeklinde konuşmasına Salih Karaoğlan isimli Reis köylü bir vatandaşı "Affedersiniz Adnan Bey, 5 yıl önce siz de CHP'nin en kıymetli mebusu değil miydiniz? Bize millet mebusu ile hükümet mebusu arasındaki farkın ne olduğunu açıklayabilir misiz? Siz Halk Partisi mebusu olduğunuzda köyleri dolaşmıyorken şimdi hangi sebeple dolaşıyorsunuz?" şeklinde cevap vermiştir. Adnan Menderes de: "Ben o zaman köyleri dolaşıp sizlerin haklarını aramış olsaydım beni asarlardı. Siz bunu Cumhurbaşkanına söyleyin." tarzında karşılıklı bulunmuştur. DP Germencik Ocak Başkanı Kamil Sözer bağırarak: "Bu adam sarhoştur. Sözüünü dinlemeyin." diyerek münakaşayı kesmiştir. Kongre sonrası DP'liler 'Yaşasın DP'liler' diye

55 DP Aydın İl Kongresi'nde yapılan konuşmaların tam metinleri için bkz; *Demokrat İzmir*, 28 Aralık 1946.

56 *Demokrat İzmir* 29 Aralık 1946

57 (*)Bu köylerde son muhtarlık seçimlerinin baskı ve şiddet altında yapıldığı iddia edilmiştir.

58 *Demokrat İzmir*, 4 Kasım 1947. Hıdırbeyli Köyü'nde 21 Temmuz 1947'de yapılan muhtarlık seçimlerini bu köyde DP adayı kazanmıştır. Ancak seçim kaymakam tarafından iptal edilmiş ve bir başka kişi muhtar olarak atanmıştır.

bağırması ve silah atmışlardır. Köyün huzuru bozulduğu için DP aleyhine resmi makamlara şikâyetle bulunulmuştur.”⁵⁹ Anadolu gazetesi DP'lilerin daha sonra tekrar bu köye gelerek halkı rahatsız ettiğini iddia etmiştir. Etem Menderes, 50-60 kişilik bir grupla Reis Köy'e gelerek bir binanın kapısını kırıp, sahibinin izni olmadan burayı parti ocak binası yapmak istemiştir. Yine “*CHP'liler jurnalcidir, komitacıdır, zavallıdır. Biz onların bu kalesini yıkmaya geldik. Halk Partisi sizin verdiğiniz paralarla yeni meclis binası ile kendi ocak binalarını yapıyor. Menderes Nehri'nin üzerinde köprü yok buna bakmazlar.*” diyerek CHP'yi hedef almıştır. Köyde yapılan taşkın eylemlerin ardından Cemiyet Kanunu'na muhalefetten ve CHP'ye hakaret etmekten, halkı birbirine, hükümete, demokrasiye ve CHP'ye karşı kışkırtmak suçlamasıyla DP'liler hakkında hazırlanan tutanaklar resmi makamlara ulaştırılmıştır.⁶⁰

22 Aralık 1947 tarihinde gerçekleşen Nazilli DP Kongresine ise Adnan Menderes tıpkı Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi mecliste bütçe müzakerelerinde bulduklarından katılamamışlardı.⁶¹ 1947 yılının il bazında DP'nin son kongresi olan DP Aydın il kongresi Adnan Menderes'in Kongreye katılımı sağlamak için kongre 1948 senesinin ikinci haftasında yapılmıştır. 15 Ocak'ta başlayan kongre iki gün sürmüştür.⁶² Kongre başkanlığına Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, ikinci başkanlığa Namık Kılıçoğlu seçilmiştir. Kongre başkanlıkları seçiminden sonra kongre üyeleri Adnan Menderes'i karşılamak için istasyona gitmiştir. Adnan Menderes istasyondan kongre salonuna büyük bir kalabalık eşliğinde gelmiştir. Bir önceki yılın İl İdare Kurulu raporu Etem Menderes tarafından okunmuştur. Faaliyet Raporu hakkında Hüsamettin Coşkun, Dr. Baki Öktem, Sabri Erlaçın⁶³, Ali Yörük, Rıza Gökdağ'ın⁶⁴ konuşmalarının ardından söz alan Adnan Menderes iktidarın baskıcı politikalarına karşılık DP'nin halkın güvenini kazanarak yoluna devam ettiğini belirtmiştir.

1948 yılı Aydın DP Kongreleri Kasım ayından itibaren başlamıştır. Önce parti ocak kongreleri yapılmıştır. Adnan Menderes, Aydın Merkez Cumhuriyet, Kurtuluş, Güzelhisar, Köprülü, Hasan Efendi DP mahalle kongrelerine katılmış ve bu kongrelerde birer konuşma yapmıştır. Demokrat İzmir gazetesi kongrelerin çok büyük bir alakayla geçtiğini duyurmuştur.⁶⁵ 19 Mayıs 1948'de Nazilli DP teşkilatının açılışının ikinci yılı kutlanmıştır. Demokrat İzmir gazetesine göre yapılan törene 10 bine yakın kişi iştirak etmiştir. Bu törene Aydın, Denizli, Çine, Sarayköy, Bağarası, Dereköy, Germencik, Ödemiş, Bayındır vb. ilçe ve ocaklardan ve Nazilli'nin köylerinden pek çok Demokrat Partili katılmıştır. Törene Adnan

59 *Anadolu*, 12 Kasım 1947.

60 *Anadolu*, 21 Kasım 1947.

61 *Demokrat İzmir*, 24 Aralık 1947

62 *Demokrat İzmir* 15 Ocak 1948.

63 *Demokrat İzmir*, 17 Ocak 1948. *Anadolu*, 18 Ocak 1948.

64 *Anadolu*, 18 Ocak 1948.

65 *Demokrat İzmir*, 5 Kasım 1948.

Menderes, Refik Koraltan, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Mustafa Nazlı da iştirak etmiştir. Adnan Menderes burada yaptığı konuşmada : “*Türk milletinin hürriyet davasını tahakkuk ettirmek, ıstırapları dindirmek için ihtiyar olunacak tek yoldur. 25 yıl evvel iktidarı eline alan CHP milletin beklentilerine cevap veremeyince millet ona ders vermesini bilerek –dur artık sana güvenim yoktur, malın sahibi olan ben varım-diye bağırmıştır. Doğudan batıya, kuzeyden güneye milyonlarca vatandaş – yeter söz milletindir, milletin olacaktır.- diyor. Henüz DP’nin kurulması 2,5 sene olmasına rağmen bu millette en az 100 sene ileri giden bir zihniyet hâsil olmuştur... Partiler herhangi bir ciddi murakabeden mahrum kalırsa evvela kendisini sonrada gayesini kaybetmeye mahkûmdur... Bütün hatalara rağmen değişmez belediye reisleri, değişmez mebuslar, değişmez hükümet sistemleri devam ede gelmiştir. Memleket namına her şeyin değişmesi lazımdır. Değişmeyecek olan yalnız Türk milletinin hâkimiyetidir. Bunun içindir ki Türk milleti her zorluğu yenmesi nasıl bilmişse inkılâpların en ilerisi olan demokrasiyi tahakkuk ettirmeyi de behemehal başaracaktır... 19 Mayıs Türk milletinin mücadele ruhunun şahlandığı ve millet iradesinin mümessili olan Türk’ün büyük evladı Atatürk’ün Samsun’a ayak bastığı gündür. Bugün aynı zamanda milletin başlı başına ümit kaynağı olan gençliğin de bayramıdır. Yine bugün Nazillilerin burada DP’yi kurdukları gündür...” demiştir.*

Adnan Menderes’in katılımıyla Köşk’ün Çiftlik köyünde de bir toplantı yapılmıştır.⁶⁶

1948 yılı sonunda yapılması gereken DP Aydın İl Kongresi 2-3 Nisan 1949 tarihlerinde toplanabilmiştir. Adnan Menderes önderliğinde toplanan DP Aydın İl Kongresi’ne Osman Kapani, Sadık Giz, Galip Serter, Feyyaz Tekand, Refet Tavaslıoğlu, Fikret Başaran gibi isimler ile İzmir ve Denizli DP il idare kurulları da katılmıştır. 88 delegeden 15’i kongrede hazır bulunmuştur. İl İdare Kurulu’nun hesapları kongre tarafından kabul edilmesinden sonra Adnan Menderes konuşmasını yapmak üzere kürsüye geldiğinde salondaki büyük coşku nedeniyle Adnan Menderes uzun süre konuşmasına başlayamamıştır.

Adnan Menderes 1948 yılı Aydın İl kongresinde yaptığı konuşmada : “*DP milli bir partidir, DP vatansever bir partidir, DP milletin hürriyetine çalışan bir partidir. Yarının iktidarına namzet olan DP, memleketin iktidarını ve mukadderatını kuvvetle ele alacak olan medeni bir partidir. Yarın iktidarı ele aldığımız zaman hırpalana hırpalana itibarını kaybetmiş, milletin arzusundan mahrum, kudretini tüketmiş bir hükümet ve idare cihazı ile karşılaşacağız. O zaman bu manevî destekleri kuvvetlendirmek vazifesini yükleneyeceğiz. Onun için bugünkü iktidar mensupları bu milletin haklarına, vatandaş hak ve hürriyetlerine engel olmaktan vazgeçtikleri nispette ve takdirde onları baş tacımız edecek vatansever bir zihniyet taşımaktayız. Millet idaresiyle ve müstakil olarak kurulacak hükümetimiz, herkese kardeş muamelesi yapacaktır. Yekvücut olarak memlekete hizmet edeceğiz.*

TBMM kürsüsü hiçbir zaman baskı altında bulundurulamaz. Bir milletvekili

66 Demokrat İzmir, 10 Kasım 1948.

söz alıp meclis kürsüsüne geldiği zaman vicdanında en küçük baskı dahi hissetmemelidir. Konuşma edebi içerisinde kalan bir Demokrat milletvekiline ise değil ellerini, dillerini dahi uzatamazlar. Bir Demokrat milletvekilline CHP kürsüsünden tokat atacak hiçbir kimse çıkamayacaktır. Çünkü onların ardında siz varsınız, millet vardır.

Hürriyetin olduğu yerde sefalet olmaz. Eğer Türk milleti kendi işlerini kendi eline almış olsaydı, bugün yaşamakta olduğumuz sefaletin temelleri ortadan kalkmış olurdu. Türlü dertlerimizin sebebi, devleti ve hükümeti idare edenlerin yıllardan beri murakabesiz kalmasıdır. Partimiz işbaşına geldiğinde, hem partimize hâkim olan zihniyet hem de vatandaşımıza tanıdığımız hak ve hürriyetler, partimizi vatandaşımızı kendi dertleri ve ıstıraplarıyla baş başa bırakmayı engelleyecektir. Demokrasilerin egemen olduğu memleketlerde iktidara gelme, iktidarda kalma, tekrar iktidara gelme milyonların reyine bağlıdır. Milleti dertleriyle baş başa bırakan iktidar partileri milletten oy alamazlar. İctimai adalet, hürriyetin gelişmesi nispetinde inkişaf eder. Hürriyetin hâkim olduğu memleketlerde tesanüt kurulmuş, saadet ve refah hâkim olmuştur. Hürriyetlerin elde edilmesi ise vatandaşların azmine bağlıdır. Bu azmin bir ifadesi olarak DP'nin şerefli saflarında yer almış durumdayız. DP hürriyetlerin ve vicdan hürriyetinin kalesidir.

Laiklik prensibi ifrata varan boyutta ele alınmış ve din düşmanlığı hudutlarına kadar sürüklenmiştir. Bu konudaki yanlış uygulamaları takip etmekteyiz. Dünyanın hiçbir yanında bir partinin bu kadar güçlendiğini tespit etmek mümkün değildir. DP'nin istekleri kayıtsız şartsız tatbik edilmek yolundadır. Siz bu eserin oluşturulmasında Aydın ili demokratları olarak vazife almış ve DP teşkilatını, fikirlerini, ruhunu o vadan dağa, köyden köye götürmek hususunda muvaffak olmuşsunuzdur. Zaferiniz mübarek olsun! Bizim aramıza kimsenin kıl kadar nifak sokamayacağı kongremizin muhteşem manzara ile sabittir. Bu partinin şu köşesinde bu köşesinde iaseleşmeyle ilgili bir hadise görülmeyecektir. Bunu, zamanında partimiz içinde yaptığımız tasfiyeye borçluyuz.

Seçim Kanunu milli bir davadır. Bu kanunun diğer kanunlar gibi milletin arzusu doğrultusunda tadil edilmekte olduğunu size müjdelirim. Yalnız seçim kanunu değil antidemokratik kanunların hepsi bir hazan yaprağı gibi DP'yi teşkil eden sizlerin ayaklarına serilecektir. 2 yıl, 1 yıl hatta 6 ay önce iktidarın yapmış olduğu baskılardan eser kaldı mı? (Hayır sesleri). Senelerin mahsulü olan itiyatların, pasların, kirlerin bir günde kökünden silinmesine imkân yoktur. Her gün bir set yıkıyoruz; bir siper aşılıyor. Bize CHP'nin müspet girişimlerde bulunmasında samimi olup olmadıklarını soruyorlar. Biz hadisata ve faaliyete bakmaktayız. Bugünkü içtimai ve siyasi şartları ve umumi manzarası içinde milletin istediklerinin kabulünden başka çare kalmamıştır. Ecnebiler DP'nin kansız, medeni bir ihtilal yaptığını; Türk milletinin iki sene içinde mucizeler yarattığını söylemektedir".⁶⁷

Aydın merkezde bulunan üç mahallenin DP Ocak Kongreleri 8 Kasım 1949'da Söğütlü Kahve'de yapılmıştır. Burada Rıza Gökdağ ve Adnan Menderes birer konuşma yapmışlardır. Adnan Menderes konuşmasında şunları ifade etmiştir: "Konuşmamda Milli 'Husumet Andı'na açıklık getirmek istiyorum. Milli

67 Demokrat İzmir, 3-4 Nisan 1949.

Husumet diye bir şey yoktur. Husumet rejime değil iktidara karşıdır. Hakkına razı olmayan ve mutlaka yerinde kalmak isteyen bir zihniyete karşı hasım olunacağı tabidir. Biz mutlaka iktidara gelmek için değil demokrasiyi teşekkül etmek için kurulmuş bir partiyiz."

Anadolu gazetesi, Adnan Menderes'in kongre konuşmasını lâfazanlık, tehdit ve tezat dolu olarak nitelendirilmiştir. Anadolu gazetesine göre; DP'nin demokrasiyi getirecek parti olarak nitelendirilmesi bir garabettir. Çünkü Türkiye'de demokrasinin kapısı ilk kez CHP tarafından açılmıştır. Yine aynı gazeteye göre DP'nin iktidar olmak amacıyla kurulmadığını söyleyen Adnan Menderes DP'nin iktidara yürüdüğünü söylemesiyle kendi kendisine tezada düşmüştür. Adnan Menderes millete husumetlerinin olmadığını, husumetin iktidara karşı olduğunu söyleyerek lâfazanlık yapmaktadır. Anadolu gazetesi şöyle bir soru yöneltmiştir: *'İktidarı elinde tutan CHP mensupları başka bir millettendir mi?'* Yine Anadolu gazetesine göre, seçimlerin güvenilir şekilde yapılacağını bile bile Adnan Menderes'in kazanacakları milletvekili sayısını söylemesi ve bu sayının altında milletvekili sayısı çıkarsa buhran doğacağını söylemesi CHP iktidarına ve millete karşı yöneltilen bir tehdittir. DP seçimlerin aleyhlerinde sonuçlanması durumunda bir ihtilal hazırlığı içindedir.⁶⁸

1950 yılı DP Aydın İl Kongresi 18 Mart tarihinde yapılmıştır. Kongrede seçilen kimi adayların tüzüğe uygun seçilmediği konusunda Kongre Divanı'na itirazlar yapılmış ancak bu itirazlar Kongre Divanı'nca dikkate alınmamıştır. Kongrede Eskişehirli selzedelere yardım konusu da gündeme gelmiş ve yardımların parti tarafından oluşturulacak bir komite tarafından toplanması istenmiştir. Kongre sırasında Mekki Özkaya ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'nun Amerika'dan yardım alınmasına yönelik eleştirilerine Adnan Menderes cevap vermiştir: *"Arkadaşlarım beni affetsin ama bazı sözler hududunu aşıyor. Türk milleti kimseden yardım dilemek mekiinde değildir. Bunu burada söylemekte fayda vardır, bu yardımdan İngiltere ve Fransa da yararlanmaktadır. Biz de onlar gibi umumi yardımdan faydalanıyoruz."* Ali Amasyalı Türk köylüsünün mahsulünün para etmediğini söylemiştir.

Seçim Çalışmaları

1946 Yılı Genel Seçimleri Adnan Menderes ve Aydın

Dört yılda bir yapılan genel seçimler çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte iktidar partisi CHP tarafından bir yıl öne alınmıştır. Bu nedenle VII. Dönem TBMM'si 3 yıl görev yapmıştır. Normalde 1947 yılının Ekim ayında yapılması gereken genel seçimin, 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir. Seçim öncekilerin aksine tek dereceli yapılmıştır ve oy çokluğu esasına dayalı olmuştur. CHP, seçimlerinin öne alınmasını çok partili yaşama geçilmesiyle

68 Anadolu, 10 Kasım 1949.

meclis çalışmalarının aksamasını gerekçe göstermiştir. Çünkü milletvekillerinin büyük bir kısmı seçim bölgelerinde zaman geçirmeye başlamıştır. İsmet İnönü ise CHP'nin seçimleri zamanında yapma niyetinde olduğunu ancak CHP'nin gelişen iç ve dış şartlar nedeniyle seçimi öne aldığını söylemiştir. İnönü'ye göre dünya çok daha bulanık, karanlık, uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bir yıl sonrası Türkiye'nin önüne çıkacak risk ve ihtimallere karşı temsil süresi bitmiş bir meclisle çıkmak doğru olmayacaktır. Yine VII. Dönem Meclis'i, üzerinde yapılan siyasi tartışmalar nedeniyle yıpranmıştı. Dolayısıyla iç ve dış politika, otoritesi şüpheye düşmüş bir meclisle yürütülemezdi.⁶⁹ Muhalefet ise iktidarla aynı görüşü paylaşmıyordu. Muhalefete göre CHP tarafından seçimlerin bir yıl erkene alınması seçimlerde DP'yi hazırlıksız yakalamayı amaçlamaktaydı. Seçimlerin erkene alınmasıyla ilgili Adnan Menderes şu tespiti yapmıştır: “İsmet Paşa'nın seçimleri bir yıl erkene almasının hikmeti bugün daha iyi anlaşılıyor. Aydın gibi bir yerde bile henüz istediğimiz şekilde teşkilatlanamadık.”⁷⁰ TBMM, içte ve dışta ortaya çıkan gelişmelere karşı ülke yönetimini daha kararlı hale getirme amacıyla iktidar partisi milletvekillerinin oylarıyla 10 Haziran 1946 tarihinde erken seçim kararı almıştır. Ancak muhalefet seçimin tam bir baskın seçim olduğunu yinelemiştir.⁷¹

Celal Bayar ve Adnan Menderes, erken seçim kararının TBMM'den geçmemesi için çok çaba sarf etmiş, Ancak bunda başarılı olamamışlardır. Muhalefet erken seçim kararıyla tam bir şok yaşamıştır. Demokrat Parti Genel Merkezi, bu karara karşı strateji geliştirmek için DP il başkanlarını derhal Ankara'ya davet etmiştir. Yapılacak toplantıda seçimlerin DP tarafından boykot edilip edilemeyeceği il başkanlarına sorulacak buna göre tavır belirlenecekti. Davet üzerine DP Aydın İl Başkanı Etem Menderes önce İzmir'e gitmiş, buradan Manisa ve İzmir DP il başkanlarıyla birlikte trenle Ankara'ya hareket etmiştir. Ankara'ya hareketten önce İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ, Aydın İl Başkanı Etem Menderes ve Manisa İl Başkanı Hüsnü Yaman kendi aralarında toplantı yapmış ve DP'nin seçime katılması tezini Ankara'daki toplantıda savunmaya karar vermişlerdir.⁷² 16 Haziran 1946 tarihinde gerçekleşen Ankara'daki toplantıda DP'nin seçime katılması kararı çıkmıştır. Aydın'daki toplantılarda ise DP temsilcileri CHP'yi inançlar konusunda halka baskı yapmakla suçlamışlardır.

Celal Bayar ve Adnan Menderes 1946 yılı Temmuz ayının ikinci haftası seçim çalışmaları yapmak üzere birlikte Ege gezisine çıkmışlardır.⁷³ DP seçimlere

69 A.Feroz ve Bedia Turgay A. *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi(1945-1971)*, Ankara 1976, ss.21-22.

70 Mükerrerem Sarol, *Bilinmeyen Menderes...* s.39.

71 Aydın'ın en büyük ilçelerinden Nazilli'de bile DP teşkilatını ancak 19 Mayıs 1946'da oluşturabilmiştir. Metin Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları/Tek Partiden Çok Partiyeye Geçiş*, Ankara 1990, s.21

72 *Tasvir*, 13 Haziran 1946. Süleyman İnan, a.g.e, s.211.

73 *Vatan* 18 Temmuz 1946, *Cumhuriyet* 18 Temmuz 1946, *Demokrat İzmir*, 16 Temmuz 1946, Süleyman İnan, a.g.e, s.215.

katılmaya karar vermesinin ardından Aydın'da ilk mitingini 17 Temmuz 1946 tarihinde düzenledi.

Menderes'in Aydın'daki Seçim Konuşması

Adnan Menderes 17 Temmuz 1946 tarihinde, yani seçimlerden dört gün önce Aydın'da halka hitaben bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, Adnan Menderes'in aynı zamanda ilk miting konuşmasıdır.

Menderes, Aydın konuşmasına *"Ben size hesap vermeye geldim"* diye başlamış ve iktidardan şikayetçi olmuştur. Demokrat Partinin izleyeceği yolun iktidar partisi tarafından belirlenmeye çalışıldığını ifade eden Menderes, iktidarın telkinlerini a) doğu ve sınır illerinde DP'nin örgütlenmemesi ve hatta köylere kadar uzanmaması, b) DP'nin sınırlı sayıda üye kaydetmekle yetinmesi, c) CHP'ye karşı hiç olmazsa 40-50 sene iktidara gelme iddiasında bulunmaması, olarak üç noktada toplamıştır.⁷⁴

Menderes, bu üç telkinden şunları anlamaktadır:

*"Görülüyor ki, bizden (DP'den) beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar, Halk Partisince çizilecek bir faaliyet sınırı içinde bulunmak şartıyla Meclise verilecek sandalyeleri işgal etmekle yetinmek".*⁷⁵

Menderes, aynı konuşmasında, DP'nin CHP'nin lütfü ve müsaadesiyle kurulmadığını ve bir *"kukla teşekkül"* olmadığını belirtmekte ve bir güdümlü demokrasiden bahsedilemeyeceğini vurgulamaktadır. Menderes, milletin DP'ye ciddi ilgisinin iktidar partisi CHP'yi bazı tedbirler almaya sevk ettiğinden söz etmiş ve sözünü ettiği tedbirleri, a) tezvîr ve iftiradan ibaret propaganda, b) müsait gördükleri idare amirleri vasıtasıyla her türlü baskı, c) seçimleri öne almak, d) seçimleri kazanmak için her çareye başvurmak, olarak sıralamıştır.⁷⁶

Menderes, ayrıca, İnönü'nün seçim mücadelesine katılarak, makamının nüfuzunu partisi için kullandığını ve bu durumun bazı devlet memurlarının tarafsızca davranmalarına engel olduğunu söylemiştir. CHP'ye muhalif gazetelere göre DP'nin Aydın mitingini çok görkemli geçmiştir.⁷⁷ Bu miting sırasında DP ile CHP'liler arasında arbede yaşanmıştır.⁷⁸ Adnan Menderes'in 1946 seçimlerinde Aydın iliyle birlikte Kütahya'dan milletvekili adayı olduğu hatırlanmalıdır. Anadolu gazetesinin belirttiğine göre Aydın'da CHP ezici bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır. Diğer bir ifadeyle Adnan Menderes kendi memleketinde

74 *Vatan*, 18 Temmuz 1946; *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946; Halûk Kılçık, *Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri*, Ankara 1991, c.1, s. 93. Süleyman İnan, *a.g.e.*, s.214-215.

75 *Vatan*, 18 Temmuz 1946; *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946; Halûk Kılçık, *a.g.e.*, s.94.

76 *Vatan*, 18 Temmuz 1946; *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946; Halûk Kılçık, *a.g.e.*, s.94.

77 Mitingle ilgili ayrıntılar ve mitingde yapılan konuşmaların tamamı için bkz; *Demokrat İzmir*, 18 Temmuz 1946. *Yeni Asır*, 18 Temmuz 1946.

78 *Anadolu*, 18 Temmuz 1946.

seçim kaybetmiştir. Ancak Kütahya'dan milletvekili seçilmiştir⁷⁹ Durum Adnan Menderes'e gazeteciler tarafından sorulunca Menderes "Milletimin olgunluğuna inanıyorum, halk bizimle beraberdir, Muvaffak olacağımıza eminim." açıklamasını yapmıştır.⁸⁰ DP seçimlerde hile yapıldığını iddia etmiştir. 7 Ağustos 1946 günü DP Aydın'da büyük bir kalabalığın katılımıyla seçimleri protesto mitingi düzenlemiştir.⁸¹ Dr. Mükerrerem Sarol mitingde Adnan Menderes'in Aydın'dan seçilememesini sormuştur; 'Bir köylünün buğday ektiği tarlada çavdarla karşılaşması kadar seçimlerin sukutu hayale uğraticı olduğunu söyleyebilirim. Adnan Menderes buralıdır. Bu muhit onu sevmektedir. Bu insanın böyle bir muhitten seçilememesi ilginçtir. Onlara millet iradesiyle inat etmenin boşa çıkacağını; er geç zaferin millette kalacağını göstereceğiz.' şeklinde konuşmuştur. Adnan Menderes, Aydın'da yapılan seçim yolsuzluklarını hazırlanan tutanaklarla birlikte seçimlerden sonra toplanan VIII. Dönem Meclis'inde gündeme getirmiştir. Ancak diğer DP milletvekillerinin gündeme getirdiği seçim usulsüzlükleri iddialarıyla birlikte bu iddialar da meclis tarafından kabul görmemiştir.⁸² Bu seçim yolsuzlukları, DP'nin bundan sonraki hareket tarzını belirlemiştir.⁸³ Adnan Menderes konuyla ilgili olarak meclis görüşmeleri sırasında şunları söylemiştir: "21 Temmuz tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde birçok yolsuzluklar ve kanunsuzluklar olduğu hakkında olduğu hakkında teessüs eden kanaat umumidir. TBMM'ce Aydın'dan seçilen milletvekillerinin mazbataları onaylanmamalı ve kişilere iade edilmelidir. Bu kanaatin bütün vicdanlarda yer etmesine sebep kanunu tatbika memur makamlar ve vazifeliler tarafından her türlü kanunsuz hareket ve muamelelerin, her çeşitten taziyik ve tehditlerin zor ve şiddet kullanma hadiselerinin her yerde açıktan açığa yapılmış olmasıdır. Ve hiç kimseden çekinmeden işlenen bu kanunsuzluklarının şehir, kasaba ve köylerde yığın yığın vatandaşların maruz kalmış bulunmasıdır." Adnan Menderes, sözlerinin devamında yapılan usulsüzlükler nedeniyle seçimlerin milletin iradesini yansıtmadığını ileri sürmüştür. Adnan Menderes'e göre Aydın'daki seçimlere gölge düşüren olaylar şöyle gelişmiştir: 1) Nazilli'de 3 numaralı sandıkta komisyon başkanı olan Ortaokul Müdürü Arif Gönendik içlerinde CHP aday listeleriyle dolu zarfları sandığa atarken yakalanmıştır. Bunu tespit için yapılan tutanakta CHP müşahitlerinin de imzası vardır. Seçmen listesinde 402 imza sayıldığı halde, sandıktan 380 oy pusulası çıkmıştır. Çünkü Arif Gönendik diğer oy pusulalarını sandığa atamadan yakalanmıştır. 2) Aydın merkezde Halk Partisi aday listeleri kapalı ve mühürlü zarflar içerisinde dışarıda muhtarlarca halka dağıtılmıştır. 3) Söke kaymakamı Çalışlı muhtarını yanına çağırarak ona 700 lira vermiş ve muhtardan bu paranın CHP'ye oy sağlanması için dağıtmasını istemiştir. Reisköy muhtarı ise aynı köyün DP başkanına seçimlerle ilgilenmemesi

79 Anadolu, 23 Temmuz 1946.

80 BCA, 490.01/139.560.1.

81 Demokrat İzmir, 7 Ağustos 1946.

82 TBMM, ZC; D. 8, c.I (04.08.1946).

83 N. Yediyıldız, VIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1946-1950) Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s.49.

karşılığında 100 lira vereceğini söylemiştir. 4)Bozdoğan’da hayatta olan pek çok Demokrat Partili vatandaşın adları seçim kütüklerine yazılmamıştır. Bunun yerine ölü pek çok kişinin adları yazılarak onlar adına CHP’ye oy atılmıştır. Bazı sandıklarda yazılı olan seçmenlerin yerine oy kullanılmıştır. Olaylar, asıl seçmenler sandık başına gelince ortaya çıkmıştır. Söke’de 35 numaralı sandıkta ve Çine’ye bağlı Cumalı köyündeki sandıkta bu tür usullükler yapıldığına dair tutanaklar tutulmuştur. 5)Koçarlı, Söke kaymakamları ile Yenipazar, İncirliova, Akköy bucak müdürleri ve Aydın merkez polis komiserinin adam hapsedip dövdürdüklerine dair şikâyetler gelmiştir. Pek çok köyde de köy odasına çekilen köylüler tazyik edilmiştir. 6)Nazilli’de sekiz sandıkta, Söke’nin Güllübahçe, Çine’nin Kayıklı ve Kuşuk köylerinde DP’nin fazla oy aldığını gösterir seçim tutanakları düzmece tutanaklarla değiştirilmiştir. 7)Sandık başlarında görevli 356 DP temsilcisinden 105’i sandık başlarından uzaklaştırılmıştır.

Adnan Menderes’in Aydın seçimleriyle ilgili konuşmasından sonra Aydın’dan CHP milletvekili seçilen Neşet Akkor meclis kürsüsünde Adnan Menderes’e şu yanıtı vermiştir:“Adnan Menderes’in iddiaları sadece Ankara’ya çekilen telgraflara dayanmaktadır. Üstelik bu telgraflar seçimlerin bitmesinden 10-12 gün sonra toplu halde çekilmiştir. Hiç şüphesiz ki bu telgraflar bir merkezden verilen bir direktifle bildirilmiş ve hiçbir kıymet taşımayan sözlerden başka bir şey değildir... Seçim Komisyonlarının CHP’lilerden oluştuğunu iddia edenler, noterlerle var olan seçim yolsuzluklarını tespit edebilirdi. Bu da mümkün değilse delil tespiti için mahkeme kararı alabilirlerdi. Bunları yapmayanlar, çekilen telgraflarla, yazılmış birkaç tutanakla seçimlerin uygunsuz yapıldığı söylemektedir. Ancak mevzuat itibarıyla bu iddialar hiçbir kıymet ifade etmez”.⁸⁴ Siyasi ortamın gerildiği bir sırada Adnan Menderes ve Celal Bayar 1946 yılının sonlarına doğru birlikte Ege gezisine çıkmıştır. Bu gezi Ege’deki DP teşkilatlarını kuvvetlendirme adına oldukça önemlidir. Adnan Menderes ve Celal Bayar bu gezilerinde pek çok il ve ilçeyi ziyaret ettiler. Gezinin Aydın ayağı pek çok olaya sahne olmuştur. Liderler, Germencik ziyaretleri sırasında CHP’li kimi vatandaşların fiili ve sözlü hücumuna uğramışlardır. Adnan Menderes ile Celal Bayar Söke ve Germencik dönüşünde İncirliova’ya uğradılar. Celal Bayar ile Adnan Menderes İncirliova istasyonunda büyük bir kalabalık tarafından karşılanmışlar. Bu iki liderin İncirliova DP binasındayken dışarıdaki bir gurup gürültü çıkarmış; ıslık ve bağırışlarla Bayar ile Menderes’i protesto etmişlerdir. Tecrübeli siyasetçi Celal Bayar, DP’lileri itidale davet etmiştir. Heyet Koçarlı’ya doğru yola çıktığında DP binasının camları indirilmiş ve Etem Menderes’in şoförü tartaklanmıştı. Olay çevrede infial uyandırmıştır. Heyet İncirliova’dan büyük bir üzüntüyle uğurlanmıştır. Yaşanan talihsiz olaylar üzerine on iki yedek belediye azası görevlerinden istifa ettiler. Kimi CHP’liler üzüntülerini bildirdiler. Belediye Başkanı, Celal Bayar ile Adnan Menderes’in DP binasındaki konuşmaları sırasında elektriklerini kesmiş, bina dışında bir

84 TBMM Zabıt Ceridesi (Dergisi), 1946, 8. Dönem, 1. Cilt, 8. Birleşim, 2. Oturum s.202-205, TBMM “21 Temmuz Seçim Tutanaklarını Araştırma Komisyonun Raporlarının Görüşülmesi”.

gurup teneke çalarak gürültü yapmıştır.⁸⁵ Söz konusu olaylar üzerine Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bir kınama ve uyarı yazısı neşretmiştir.⁸⁶ İktidar yanlısı gazeteler ise, Germencik ve İncirliova'da Celal Bayar ve Adnan Menderes'in ziyaretleri sırasında çıkan olayların muhalefet tarafından abartıldığını iddia etmişlerdir. DP, ortaya çıkan seçim sonuçlarını, seçimin adil yapılmadığını belirterek kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. Bu amaçla partililer seçim kurullarına gerekli itirazlarda bulunmuştur. DP yöneticileri seçimlerde sandık başlarında yolsuzluk yaptığına inandığı kişiler için adli mercilere başvurmuştur. Aydın İl Seçim Kurulu'nda yer alan Etem Menderes, DP'li diğer arkadaşıyla birlikte seçim mazbatalarını imzalamamıştır. Aydın'dan milletvekili seçilen CHP'li adaylar imza eksikliği bulunan bu mazbatalarla TBMM'ye gidip burada üye kayıtlarını yaptırmışlardır⁸⁷. Adnan Menderes ise Meclis'te yaptığı konuşmada bu mazbataların Meclisçe iptalini istemiştir. Cumhurbaşkanı'na çekilen telgraflarla ve ülkenin değişik kentlerinde düzenlenen mitinglerle seçimlerde yaşanan yolsuzluklar protesto edilmiştir. Meclis'in toplanmasından sonra da ilgili itirazlar meclis bünyesine taşınmıştır.

Çakırbeyli Cinayeti ve Menderes

Türkiye'de çok partili yaşama geçiş sürecinde yapılan siyasi tartışmalar cinayetle sonuçlanacak boyutlara ulaşmıştır. Bu tip olaylardan birisi de Aydın'da gerçekleşmiştir. 21 Temmuz genel seçimleri öncesi Adnan Menderes'in de çiftliğinin bulunduğu Çakırbeyli Köyü'nde işlenen cinayet bütün Türkiye'de yankı bulmuştur. Cinayet seçimlerinden 48 saat önce Aydın'da DP Çakırbeyli ocak başkanı ve Adnan Menderes'in çiftlik kâhyasının öldürülmesiyle gerçekleşmiştir.⁸⁸ Anadolu gazetesinin verdiği habere göre, olay gece yarısı 01:30 sularında meydana gelmiştir. Katil ya da katiller DP Çakırbeyli köyü Ocak başkanı Mehmet Budaklı'yı hedef almıştır. Olayda Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası ölmüş, köyün öğretmeni de ağır yaralanmıştır. İlk bulgular katil ya da katillerin pusu kurarak ve planlı bir şekilde cinayeti işlediğini ortaya koymuştur. Olaydan sonra on kadar kişi gözaltına alınmıştır. Cinayetin oluş zamanı ve cinayete kurban gidenlerin kimlikleri, döneminde cinayeti çok tartışmalı hale getirmiştir. Demokrat Parti, olayın başlarında cinayetin siyasi olduğunu iddia etmiştir. Aydın Valisi ilk açıklamasında 'Öldürülen Mehmet Budaklı, düşmanı çok olan eski bir sabıkalıdır. Bazı kadınları da tecavüz ettiği iddiaları ortada dolaşmaktadır.' diyerek cinayetin siyasi olamayacağını belirtmiştir.⁸⁹ Olayın duyulmasının ardından basın da ayrıntıları okuyucularına aktarmaya başlamıştır. Demokrat İzmir gazetesi olayı şu şekilde nakletmiştir: Mehmet

85 *Demokrat İzmir*, 19 Kasım 1946.

86 *Demokrat İzmir*, 21 Kasım 1946.

87 *TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri*, VIII. D., Z. No:6, D. No:93, 96, 97, 98, 99, 101, 102.

88 Çakırbeyli Cinayeti ile ilgili geniş bilgi için bkz; Menderes Akdağ, *a.g.e.*, s.66-68, *Vatan*, 20 Temmuz 1946.

89 *Anadolu*, 20 Temmuz 1946.

Budaklı ve Menderes'in kâhyası Kadri Çelik, köy eğitmeni Mehmet Ali Eroğlu köy kahvesinde otururken birden meçhul şekilde kendilerine yayılım ateşi açılmıştır. Mehmet Budaklı ve Kadri Çelik saldırı sonrasında ölürken, eğitmen ağır şekilde yaralanmıştır. Olay yerinde 16 mermi kapsülü bulunmuştur. Bunlar 9 mm.dir. Cinayette kullanılan silahın şarjörü 20 mermiliktir. Bu silah normal koşullarda bulunabilen bir silah değildir. Demokrat İzmir gazetesine göre bu iş organize'dir. Etem Menderes bu nedenle teessürlerini bildirmiştir. Aydın Valisi ise olayın basit bir zabıta vakası olduğunu tekrarlamıştır.⁹⁰ Valinin beyanatına rağmen Demokratlar iddialarını tekrarlayınca "İçişleri Bakanlığı konuyla ilgili bir tebliğ yayımlamıştır.⁹¹ Gerek bakanlık gerekse valilik tarafından yapılan beyanatlarda cinayetin siyasi olmadığı vurgulansa da katilin uzun süre yakalanamamış ve kimliğinin tespit edilememiş olması cinayet üzerindeki tartışmaları alevlendirmiştir. Çakırbeyli cinayetin sorumlusu olaydan ancak yaklaşık üç ay sonra yakalanabilmiştir. Mehmet Bardakçı adındaki bu kişi ilk ifadesinde cinayeti maktulle aralarındaki kırgınlıktan dolayı işlediğini, cinayetin siyasi bir yanının olmadığını söylemiştir. Cinayette kullanılan İngiliz malı otomatik tabanca, Mehmet Bardakçı'nın yer göstermesi sonucu kendisinin toprağa gömdüğü yerden çıkartılmıştır.⁹² Mehmet Bardakçı çıkarıldığı mahkemece tutuklanmıştır. Böylece yargılama süreci başlamıştır. DP Çakırbeyli cinayetini siyasi malzeme yaparak DP Aydın İl Kongresinde Çakırbeyli cinayetinde ölenlerden birisi olan Mehmet Budaklı -Demokrasi şehidi- olarak anılmıştır. Anadolu gazetesi ise bu cinayetin kişisel sebeplerden dolayı işlendiğini ancak bunun bazı kesimlerce siyasi malzeme yapıldığı söylemiştir. Anadolu gazetesi, Mehmet Bardakçı'nın zamanında maktul Mehmet Budaklı'nın kahvehanesinde çalıştığını ve kar meselesi yüzünden aralarının açıldığını, bu nedenle maktulün, Bardakçı'yı kahvehaneden çıkardığı gibi köyden de kovduğunu ifade etmiştir. Böylece aralarında kişisel bir husumet doğmuştur.⁹³ Dava ile ilgili duruşmalar Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlanmıştır. Davada maktul'ün eşi Davacı Hatice Budaklı, müdahil avukat Şahap Gürsel ve hadisede yaralanan Mehmet Ali Eroğlu bulunmuştur. Sanık daha önce kendisi'nin verdiği ifadeleri tamamen reddetmiştir. Bunları baskı ve işkence altında verdiğini söylemiştir. Mahkeme heyeti cinayetin siyasi boyutu olup olmadığını öğrenmek için Bardakçı'ya cinayetten önce Koçarlı'ya niçin gittiğini ve burada birilerinden cinayeti işlemesi konusunda kendisinin talimat alıp almadığını sormuştur. Bardakçı, Mahkemede verdiği ifade de köy muhtarı Osman Hamamcı ile birlikte Koçarlı'ya, CHP Koçarlı başkanının çağırması nedeniyle gittiklerini söylemiştir. CHP başkanının, kaymakam, jandarma komutanı, muhtarında bulunduğu bir ortamda DP'li Ocak başkanı Budaklı'nın halka zulmettiğini, bu nedenle ortadan kaldırılması gerektiğinden söz ettiyse de

90 *Demokrat İzmir*, 20 Temmuz 1946.

91 *Demokrat İzmir*, 21 Temmuz 1946.

92 *Anadolu*, 15 Eylül 1946.

93 *Anadolu*, 27 Ocak 1947.

kendisinin bunu kabul etmediğini dile getirmiştir. Ancak Maktulün kendisinin nişanlanması için yardımcı olduğunu, daha sonra maktulün nişanlısını kendisine ayarlamaya çalıştığına dair köyde söylenti çıktığını belirtmiştir. Bardakçı ifadesini söyle devam ettirmiştir: “*Bu sorun küllenmek üzereydi. Ancak bu arada askere gittim. Ben askerdeyken nişanlım başkasına kaçtı. Bununla ilgili çıkan dedikodular nedeniyle Budaklı’yla aralarımız açıldı.*” Bardakçı, cinayette kullandığı silahı kendisinin satın aldığını söylemiştir. CHP tarafı, CHP başkanı ve erkânın bu işle bir ilgisinin bulunmadığı, sanığın önceki ifadelerinde ve mahkemede ifade vermesinde cinayeti kendisinin işlediğini itiraf ettiğini söylemiştir. Müdahil avukat ve maktulün kardeşleri Sami ve Hüseyin Budaklı mahkemede ifade değiştirerek bu cinayete başkalarının da adının karışmış olabileceğini söylemiştir. Demokrat İzmir gazetesine göre CHP Müfettişi Fazıl Şerafettin Bürge’nin otomobilinin olaydan sonra Koçarlı’da görülmesi cinayetin politik olduğunu göstermektedir.⁹⁴ Mahkeme 19 Mart’a bırakılmıştır. 19 Mart 1947 tarihindeki duruşmada Müdahil avukat, üç-beş kuruş alacak meselesinin sanığın cinayet işlemesi için yeterli olamayacağını söylemiştir. Cinayetin ardında başka sebepleri aranmalıdır. Avukat böylece tekrar cinayetin perde arkasında siyasi sebep olabileceğini ima etmiştir. Mahkeme’de Jandarma karakol komutanı şahit olarak dinlenmiştir. Komutan cinayet günü sanıktan şüphelendiğini ancak maktulün kardeşi Sami Budaklı’nın sanık için bizim ekmeğimizi yedi ondan şüphelenmiyoruz deyince soruşturmanın seyrini değiştirdiklerini, CHP Koçarlı başkanı ve Kaymakam’ın cinayete azmettirdiklerine inanmadığını söylemiştir. Sanık verilen ifadeleri reddetmiştir. Daha önce hastaneye gönderilen sanık için sağlık kurulu kararıyla akıl sağlığı yerinde olduğuna dair rapor verilmiştir.⁹⁵ Mahkemede savunma şahitlerinin kimileri yüzleştirilmiştir. Duruşmada tanıklar dinlenmiştir. Duruşma 2 Haziran’a tadil edilmiştir.⁹⁶ Duruşmalara ara verilen zaman diliminde Demokrat İzmir gazetesi sürekli bu konudan söz ederek konunun sıcak kalmasını amaçlamıştır.⁹⁷ 2 Haziran’daki duruşmada Bardakçı, pek çok kişinin tanıklığını aralarında husumet olduğu gerekçesiyle ret etmiştir. Şahitlerin dinlenmesinden sonra duruşma 12 Haziran’a bırakılmıştır.⁹⁸ 12 Haziran’daki duruşmada savunma şahitleri dinlenmiştir. Müdafanın son savunmasını yapması ve savcı iddianamesinin son şeklinin verilmesi ve karar duruşması için mahkeme 21 Hazirana tarihine ertelenmiştir.⁹⁹ Mahkeme Kararını, 17 Eylül 1947 tarihinde vermiştir. Karar duruşmasında müdahil avukat Şahap Gürsel; Mehmet Bardakçı’nın, maktul Mehmet Budaklı’nın ekmeğini çok yediğini, aralarında bir husumetin mevcut olmasının mümkün olmadığını, cinayete azmettirenler olduğu iddiasını yinelemiştir. Ancak mahkeme mevcut deliller doğrultusunda Bardakçı’yı idama mahkûm etmiştir ve diğer iddiaları

94 *Demokrat İzmir*, 19 Şubat 1947. *Demokrat İzmir*, 21 Şubat 1947.

95 *Anadolu*, 20 Mart 1947.

96 *Demokrat İzmir*, 24 Mayıs 1947.

97 *Demokrat İzmir*, 30 Nisan 1947. *Demokrat İzmir*, 10 Mayıs 1947.

98 *Demokrat İzmir*, 3 Haziran 1947.

99 *Demokrat İzmir*, 15 Haziran 1947.

delil yetersizliğinden dikkate almamıştır.¹⁰⁰ Mahkeme, Çakırbeyli cinayetinin siyasi nedenlerle değil kişisel husumet nedeniyle işlendiğini kanaat getirmiştir. Mahkeme tutanaklarına cinayet nedeni on bir yıl önce maktul Mehmet Budaklı, katil Mehmet Bardakçı'nın nişanlısını kendisinden ayırması şeklinde geçmiştir. Sanık karar okunurken heyecanlanmış ve mahkeme salonu dışına çıkarılırken de bir nişanlı yüzünden adam asılmaz. Kararı temyiz edeceğim" diye bağırmıştır.¹⁰¹ Cinayet davası temyiz süreciyle beraber dört yıl sürmüştür. Yargıtay katil Mehmet Bardakçı hakkında verilen idam kararını bozmuştur. Davanın son aşamasında Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'nde, sanık reddi Hâkim talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine dava dosyası Muğla Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Savcılık, duruşmada Yargıtay'ın bozma kararına uyulmasına talep etmiştir. Ancak Hâkimler Heyeti önceki kararda direterek sanık hakkında idam kararı vermiştir. Mahkeme, maktul ve katilin bir kahvenin işletmesinde ortaklık yaptığını, katilin nişanlısından ayrıldığını, bunun sorumlusu olarak maktulü gördüğünü, bu nedenlerle aralarında husumet oluştuğunu, cinayetinde bu yüzden planlı olarak işlendiği kararına varmıştır.¹⁰² Hükümlü Demokrat Parti iktidarı tarafından çıkartılan genel aftan yararlanarak idam cezasından kurtulmuştur. Toplam 14 yıl hapis yattıktan sonra 1960 tarihinde tahliye olmuştur.

1948 Yılı Ara Seçimleri

Çeşitli sebeplerden dolayı Meclis'te boşalan milletvekillikleri için 1948 yılında bir ara seçim yapılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Söz konusu seçimler Ekim ayının ikinci pazar günü gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler öncesinde DP, seçim kanununun değişmesini bir kez daha istemiştir. 21 Temmuz 1946 genel seçimleri tecrübesi nedeniyle DP bu konuyla ilgili ısrarcı olmuştur. Bu aşamada, iktidar partisi, seçim kanununun yeniden düzenlenmesi gerektiğini kabul etmiştir. Ancak düzenlemenin 1950 yılında yapılacak olan genel seçimler öncesi yapılacağını duyurmuştur.¹⁰³ Demokrat Parti ise bu durumu kabul edilemez bulmuştur. Yapılan tartışmalar neticesinde açık oy-gizli tasnif ilkesi, gizli oy-açık tasnif şeklinde değiştirilerek 8 Temmuz 1948 tarihinde seçim kanunda değişikliğe gidilmiştir. Muhalefet bu durumu tek başına yeterli görmemiş ve seçimlerin adli teminat altına alınmasını istemiştir.¹⁰⁴ Demokrat Parti, önerisinin yerine getirilmemesi sonucunda seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.

100 *Demokrat İzmir*, 18 Eylül 1947.

101 *Anadolu*, 19 Eylül 1947.

102 *Anadolu*, 22 Nisan 1950.

103 *Demokrat İzmir*, 9 Ağustos 1948.

104 Rıfıkı Salim Burçak, *a.g.e.*, s.161.

Demokrat Parti'nin Seçimleri Boykot Etmesi

Aydın Demokratları 1948 yılı ara seçimleri yaklaşırken bir beyanname yayınlamıştır.¹⁰⁵ Aydın DP İl İdare Kurulu 1948 yılı ara seçimleriyle ilgili beyannameler yayımlarken, aynı zamanda DP tarafından Aydın'da çok büyük bir miting tertip edileceğini duyurmuştur. Mitinge özel bir önem veren DP, miting hazırlıklarını Ekim ayı başından itibaren başlamıştır. DP, ara seçimlerin arifesinde yapılacak olan bu mitingin memleket politikasında önemli bir yer teşkil edeceğine inanıyordu. Bu mitinge DP Genel İdare Kurul üyelerinin de katılacağı halka önceden duyurulmuştur.¹⁰⁶

Miting hazırlıkları büyük bir hızla tamamlanmıştır. DP Genel Başkanı Celal Bayar bu mitinge katılmak için 13 Ekim 1948 tarihinde İzmir'e gelmiş, buradan otomobille Aydın'a geçmiştir. Mitinge Adnan Menderes ve Refik Koraltan da iştirak etmiştir. Bu gruba İzmir DP İdare Heyeti'nden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile Refik Şevket İnce de katılmıştır. Mitingin 15 Ekim 1948 Cuma günü saat 13.00'te Hükümet Meydanı'nda yapılmıştır.¹⁰⁷

DP Aydın İl İdare Kurulu vilayet makamından gerekli izni aldıktan sonra¹⁰⁸ miting ilan edildiği tarih ve saatte toplanmıştır. Mitinge neredeyse DP'nin tüm kurmayları katılmıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Şevket İnce, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Etem Menderes mitingde birer konuşma yapmıştır. Mitinge Aydın ve ilçelerinden, İzmir, Muğla, Denizli illeriyle bu illere bağlı pek çok köy ve ilçeden vatandaş yaklaşık 35.000 kişi katılmış, DP'nin seçimler ve Seçim Kanunu hakkında görüşleri ilan edilmiştir. Miting bandonun çaldığı İstiklal Marşı'yla başlamıştır. Mitinge katılanlar sık sık "hürriyet istiyoruz, refah istiyoruz, milli hâkimiyet ve namuslu seçim istiyoruz" diye haykırmıştır.¹⁰⁹ CHP'liler mitingi, DP'nin ihtiras ruhunun bir ifadesi olarak değerlendirmiştir. DP program üretmekten daha ziyade lafebeliği yapmaktadır.¹¹⁰ Anadolu gazetesinin iddiasına göre Demokratların Aydın mitingi sırasında Püskülsüz Ahmet adlı vatandaş 10-15 kişi tarafından yerlerde sürüklenmiş ve dövülmüştür. Mağdur kişiye doktorlar uzun süre iş göremez raporu vermiştir. Söz konusu kişi davacı olmuş, DP'lilerin hışmından korktuğu için daha sonra davasından vazgeçmiştir.¹¹¹ Mitingde Celal Bayar, Muhittin Erener, Fikret Başaran, Etem Menderes, Refik Koraltan, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu birer konuşma yapmışlardır.

105 DP'nin yayınladığı beyanname için bkz; *Demokrat İzmir*, 9 Ekim 1948.

106 *Demokrat İzmir*, 07 Ekim 1948.

107 *Demokrat İzmir*, 10 Ekim 1948. İzmir, Manisa, Balıkesir ve Muğla'dan yapılacak olan bu mitinge kafieler halinde katılımcı beklenmiştir.

108 *Demokrat İzmir* gazetesinin bütün ayrıntılarını okuyucusuna aktardığı miting sırasında elektrikler kesilmiş, bu yüzden ses sistemi arızalanmıştır. Konuşmalar, bir gurup tarafından gürültü çıkarılarak engellenmeye çalışılmıştır. *Demokrat İzmir*, 8 Ekim 1948.

109 *Demokrat İzmir*, 17 Ekim 1948.

110 *Anadolu*, 17 Ekim 1948.

111 *Anadolu*, 18 Ekim 1948.

MP'nin Menderes ve DP'yi Hedef Alan Beyannamesi

Miting oldukça olaylı geçmiştir.¹¹² Millet Partisi Aydın İl İdaresi 1948 ara seçimleri sonrası hedefine DP'yi ve Adnan Menderes'i almış ve üslubu sert bir beyanname yayınlamıştır. "MP seçime girmemek kararını vererek her türlü teminat ve murakabeden azade olan yeni seçim kanunu ile milli iradenin hâkim kılınamayacağı, CHP'nin her türlü iddialarına rağmen tekrarlamıştır. Pazar günü yapılan seçimlere iştirakin çok az olması göstermiştir ki kanunun lehinde yapılan tüm propagandalar birer laftan ibaret kalmıştır. Teminatlı, murakabeli bir seçim kanununun çıkmasını bir zümre zihniyeti engel oldukça memlekette demokrasiden bahsedilmez. Millet'in iradesine bir an evvel ram olmasını tarih huzurunda CHP iktidarından bekliyoruz. Yolumuz demokrasi yoludur. Dün çok partili sistemin şiddetli taraftarları kesilip aynı yolda yürüdüğünü iddia eden DP kurucuları Aydın mitinginde iktidara layık olmadıklarının en canlı misallerini vermiştir. Yaptığı hizmetler bakımından olduğu gibi, bilhassa ahlak bakımından memlekette abidesi dikilmeye layık olan büyük Türk Mareşali Fevzi Çakmak'ın başkanlığında kurulan Millet Partisi için DP kurucuları Adnan Menderes'in ağzından bir siyasi şantaj teşekkülü olduğunu yüzleri kızarmadan söylediler.

Aziz Aydınlılar,

Hepimiz Adnan Menderes'i de tanırız. Bu zat Serbest Cumhuriyet Partisi'nin Aydın Başkanlığı'nı yapmıştır. Şekeri 5 kuruşa vatandaşa yedireceğiz diyen o zamanın da muhalifi olan Adnan Menderes, merhum Fethi Okyar'ın bir mağaza kapatır gibi fırkasını kapattıktan sonra bir harabeye dönen muhalefetin enkazı üzerinde ağlayacağı yerde, beraber çalıştığı muhalif arkadaşlarını sokak ortasında bırakarak CHP'nin uzattığı milletekilliği sandalyesine oturmıştır. Toprak Kanunu ile menfaatlerinin haleldar olacağını anlayınca DP kurucuları arasına katılmıştır. Adnan Menderes, hocası Köprülü ile takip ettikleri iftiracı ve mağrur bir politika sebebiyle DP'yi inhilale sürüklemektedir. DP dört diktatörü başından atmadıkça, programına köylü ve çiftçinin menfaatlerini koruyacak umdeler koymadıkça, CHP'nin bir kopyası gibi kaldıkça inhilalde devam edecektir. Daha şimdiden Büyük Türk Milleti bu şahısların partiyi nereye götürdüğünü anlayarak: Uşak'ta, Boyabat'ta, Ayoancık'ta, Gerze'de Edirne'de muhalefet kalelerinin anahtarlarını DP kurucularının ellerinden alarak hakiki bir muhalefet partisi olan Millet Partisine teslim etmiştir. İşte Adnan Menderes'in MP'nin kuruluşuna sevinemiyoruz diye feryadının sebebi budur. Evet, Adnan Menderes sevinemeyeceksin zira 12 Temmuz Beyannamesi'yle iktidarın kucağına attığın muhalefet artık sizin arkanızda değildir. Bugün seçim emniyeti diye yanıp tutuşan Mazinin Ethem Menderes'ini (Kadri) de tanırırsınız. Bu zat sabık belediye ve CHP başkanıdır. Bu zat o zaman ki partisine dayanarak Ramazan Paşa Camisi karşısında, Aydın halkına karşı reyinizi verseniz de vermeseniz de ben yine belediye başkanı olacağım demedi mi? Kendisine rey vermeyenlere ekme ve gazyağı karnesi verilmeyecek tehdidinde bulunmadı mı? CHP başkanı iken antidemokratik tutum takınan kendisi değil midir? O zamanlar tek parti diktatörlüğünün Aydın mümessili olan Etem Menderes bugün hürriyet bayraktarlığı

112 Demokrat İzmir, 17 Ekim 1948.

kisvesi altında gene yalnız milletvekili olmak ateşiyle yanmaktadır. Mazi istikbalin aynasıdır ve tarih tekerrürden ibarettir. Birçok milletvekilinin DP'den ayrılmasına sebep olanlar, peşlerine taktıkları demokrasi hasretiyle yanıp tutuşan masum mensupları demokrasiden ayırmaktadır. Bilirsiniz ki: Millet Partisi onların bu hareketlerinin bir reaksiyonu olarak ortaya çıkmıştır. Onun için partimiz için söylenen "siyasi şantaj" sözünü aynen onlara iade ederiz. MP her bakımdan vatandaşların hasretini çektiği hakiki, ivazsız, iyiye iyi, kötüye kötü diyebilen bir muhalefet partisidir. O hiçbir zaman bir başka parti mensubuna çürük yumurta atan, yuha çeken ve bununla iftihar eden bir parti değildir ve olmayacaktır. Evet, Bay Adnan Menderes siz yine bunun için sevinmiyorsunuz. İktidara ümit verenler ancak ve ancak muhalefeti parçalayacaktır. Mazide olduğu gibi belki bir gün CHP saflarına döneceksiniz. Fakat Demokrat Türkiye'de hürriyet bayrağını taşıyacak eller bulunacaktır.

Muhterem Vatandaşlar, bir partinin programıyla ve bu programı tatbik edecek ellerle yaşayacak olduğunu çok iyi bilirsiniz. Her partinin programını okuyun ve bu programları tatbik edecek elleri düşünün, tarihi karar sizindir.

Millet Partisi Aydın İl İdare Kurulu"¹¹³

Demokrat Parti'nin Parçalanması ve MP ile DP Arasındaki Rekabet'in Aydın İline Etkileri

Demokrat Parti'nin parçalanmasını parti yöneticileri bunu bir temizlenme, tazelenme süreci olarak değerlendirmişlerdir. Yöneticiler tarafından Demokrat Parti'nin şahıslara bağlı olmadığı, bir Kenan Öner giderse bin Kenan Öner geleceği ifade edilmiştir.¹¹⁴ Ancak söz konusu sürecinin Demokrat Parti'yi derinden etkilediği görülmüştür. Demokrat Parti yöneticileri söz konusu sıkıntıyı açıkça dile getirmemiş olsalar bile partiyi toplama çalışmalarına hızla başlamışlardır. Bunun için mitingler, toplantılar tertip etmişler, parti teşkilatlarının birbirleriyle kaynaşmalarını sağlayacak çalışmalar yapmışlardır. Örneğin İzmir'de 45 otobüs dolusu, 1200 kişilik bir hürriyet kafilesi oluşturarak değişik ilçe ve kasabalara ziyarette bulunmuşlardır. Ziyaret ettikleri kasabalardan bir tanesi de o dönemde İzmir'e bağlı olan Kuşadası'ydı.¹¹⁵

Yaşanan olaylar üzerine DP Genel İdare Heyeti Aydın'da büyük bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ahmet Veziroğlu ve Şerif Özgen gibi partinin etkin kişileri de iştirak etmiştir. Toplantı Aydın Yeni Sinema Salonu'nda yapılmıştır ve iki gün sürmüştür. Bu heyete DP İzmir, Muğla, Milas, Yatağan, Sarayköy ve Ödemiş idare heyetlerinden pek çok kişi eşlik etmiştir. Burada Adnan Menderes, Ali Rıza Gökdağ, Fuat Köprülü, İhsan Şerif Özgen birer konuşma yapmışlardır. Bu konuşmalar, MP kurulduktan sonra DP taraftarlarına verilen mesajlar açısından oldukça önemlidir.

113 Anadolu, 22 Ekim 1948.

114 Rıfki Salim Burçak, . a.g.e., ss.151-152.

115 Demokrat İzmir, 22 Mart 1948.

Adnan Menderes toplantıda yaptığı konuşmada; DP'den ayrılanları sabotajcı ve hain olarak nitelendirmiş, DP'nin her şeye rağmen dimdik ayakta olduğunu belirtmiştir.

Hikmet Bayur'un Aydın'ı ziyareti sırasında birçok iddia ortaya atılmıştı. Bir iddiaya göre; Hikmet Bayur Aydın'a gelmeden önce Ankara'da Adnan Menderes tarafından "Aydın'a gitme, orası benim memleketim, sonra dayak yersin" demiştir. İkinci iddia; Adnan Menderes'in Celal Bayar'la arası açılmış, bunun için Bayur'la gizlice anlaşmıştı. Bayur, Menderes'le kuracakları yeni partinin alt yapısını oluşturmak için Aydın'a geliyordu." Öte yandan Adnan Menderes 3 Haziran 1949'da Söke'de yaptığı konuşmada MP'lilere cevap vermiştir: "MP iktidarı bırakıp, DP'yle uğraşmaktadır. 20 milyonluk Türkiye'de 4-5 milyon gibi muazzam mensubu bulunan DP'yi idarecilerinin şahsında kötülenin memleket hesabına faydalı olmayacaktır. Onlar hakiki muhalefetin kendilerinin olduğunu iddia etmektedir. Demokrat Parti'den daha fazla ne yapmışlardır? Muhalefetin, ikiye üçe bölünmesi iktidara kuvvet vermiştir. İktidar alacağı oyu yine alacaktır. Fakat muhalefetin oyu bölünmüştür. Bundan iktidar kazançlı çıkacağından muhalefeti parçalayanlar davaya zarar vermiştir."¹¹⁶ MP, DP ile giriştiği siyasi mücadelede çok fazla mesafe kaydedememiştir. Zaman zaman kısır tartışmalar her iki partiyi de yıpratacak boyuta ulaşmıştır.

1950 Seçimleri

Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946 genel seçimlerindeki olumsuzlukları bir daha yaşamamak için seçimler sırasında bir koalisyon hükümeti kurulmasını CHP'ye teklif etmiştir. Bu teklif CHP tarafından reddedilmiştir.¹¹⁷ Ancak Demokrat Parti'nin çekincelerinin hiçbiri gerçekleşmedi. Seçim sürecinde ülkede parti mitingleri ve diğer çalışmaların verdiği coşku ve gerilimin dışında herhangi bir sorun yaşanmadı.

Aydın'da seçmen kütüklerinin hazırlıkları Şubat ayı sonunda bitirilerek askıya çıkarılmıştır. Mahalle ve köy muhtarları ile DP ve CHP temsilcileri vatandaşlara seçmen listeleri konusunda yardımcı olmuştur. Ancak MP seçmen listeleri başında gelen vatandaşa yardımcı olmak amacıyla temsilci bulunduramamıştır.¹¹⁸ Aydın Umurlu'da DP Bucak Başkanı Mehmet Derici ve İstasyon Mahallesi Ocak Başkanı Hasan Çavuşoğlu, Üye Muammer Serdar, İstasyon Mahallesi muhtarına bazı kimselerin seçim kütüklerine kaydedilmediği gerekçesiyle fiziksel saldırı da bulunmuşlardır.¹¹⁹ Seçmen listeleri yukarıdaki olay hariç herhangi bir ciddi aksaklık görülmeden askıdan zamanında indirilmiştir.

116 Anadolu, 5 Haziran 1949.

117 Cumhuriyet, 20 Mart 1950.

118 Anadolu, 28 Şubat 1950.

119 Anadolu, 9 Mart 1950.

Milletvekili Adayları

Sevizinci Dönem TBMM dağılmadan önce son toplantısını 24 Mart 1950 tarihinde gerçekleştirmiş ve aynı gün seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılmasına karar vermiştir. Nisan ayının sonuna doğru partiler kesin milletvekili adaylarını açıklamıştır. İktidar ve muhalefet de bu aşamadan sonra kendi adaylarını tanıtmaya çabasına girmiştir. Gazeteler günlerce milletvekilleri aday listeleri ile kısa özgeçmişlerini yayımlamıştır.¹²⁰ DP 24 Nisan 1950’de aday listesini yayımlamıştır. Buna göre Adnan Menderes hem Aydın’dan hem İstanbul’dan; Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ise hem Manisa’dan hem Aydın’dan adaylığını koymuştur. Yürürlükteki Seçim Kanunu’na göre adayların aynı anda iki seçim çevresinden aday olması mümkündür. CHP Aydın Milletvekili Adayları: Dr. Sabri Akın (8. dönem Aydın Milletvekili), Mithat Aydın (8. Dönem Aydın Milletvekili), Dr. Hulki Cura (8. Dönem İzmir milletvekili), Dr. Mazhar Germen (8. Dönem Aydın Milletvekili), Yusuf Saim Atasagun (Ziraat Bankası Baş Müşaviri), Ekrem Çiftçi (Tüccar, CHP Aydın İl İdare Kurulu Başkanı), Ağah Sırrı Levent (İnönü Ansiklopedisi Genel Sekreteri)¹²¹

Aydın DP Milletvekili Adayları: Adnan Menderes (Milletvekili, DP Genel Kurul Üyesi), Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (Çiftçi, DP Genel İdare Kurulu Üyesi), Etem Menderes (Avukat, DP İl Başkanı), Namık Gedik (Doktor), Şevki Hasırcı (Çiftçi), Baki Öktem (Doktor) , Lütfü Ülküman.¹²²

DP’nin seçim beyannamesi Mayıs ayının ilk haftası yayımlanmıştır¹²³ CHP 1950 seçim propaganda çalışmalarında ülkenin dış siyaset açısından tehlikeli bir merhaleden geçtiğini böyle bir ortamda ülkenin tecrübesiz ellere bırakılmayacağını iddia etmiştir. Halkı buna inandırmaya çalışmıştır.¹²⁴ Demokrat Parti ise seçim çalışmalarında halka daha cazip gelecek pratik konulara yönelmiştir. II. Dünya Savaşı’nın getirdiği sıkıntılar nedeniyle yağ sıkılan tekneler mühürlenmiş, köylü memur gözetiminde yağın sığıktan ve devlete yükümlü olduğu yağı verdikten sonra tekne mühürlenmişti. DP’liler, Aydın’da mühürlü yağ tenekelerini miting meydanlarına getirip ‘teknelerdeki mührü devlet kesmese biz keseceğiz’ şeklinde propaganda yapmışlardır.¹²⁵

Partiler seçimlere giderken Aydın ilinde son mitinglerini yapmışlardır. Miting Cumhuriyet Meydanı’nda yapılmıştır.¹²⁶ Bazen DP’yle, CHP arasındaki mitingler aynı yerde aynı güne denk gelmiştir. Bunlardan en ilginç olan İncirliova mitingidir. Sabah saatlerinde Adnan Menderes’in de iştirak ettiği DP mitinginden hemen sonra aynı meydana CHP de miting tertip etmiştir. Sabah

120 *Anadolu*, 2 Mart 1950.

121 *Anadolu*, 23 Nisan 1950.

122 *Demokrat İzmir*, 25 Nisan 1950.

123 *Demokrat İzmir*, 9 Mayıs 1950.

124 R. Salim Burçak, *a.g.e.*, s.204.

125 1950 seçimlerinin tanıklarından Eski milletvekili M. Kemal Yılmaz, Eski Senatör Sadettin Demirayak, ile 15 Mayıs 2007 tarihinde Aydın’da yapılan görüşmede ifade edilmiştir.

126 *Anadolu*, 6 Mayıs 1950.

DP'nin Nazilli'de miting yaptığı meydanda öğleden sonra CHP de bir toplantı yapmıştır. Mitingler Sümer Mahallesi'ndeki geniş meydana yapılmıştır. Mitinglere çevre ilçe, köy ve illerden vasıtalarla gelen binlerce insan katılmıştır. CHP mitinginde iki tane bandonun çaldığı marşlarla topluluk coşturulmuştur. Mitinge Mazhar Germen, Sabri Akın, Emin Bilgen, Ağâh Sırrı Levent, Yusuf Saim Atasagun, Âlim Mumcu, Haydar Bilgen, Mehmet Ali Akdeniz, Şevket Arsel gibi partinin önemli isimleri de katılmışlardır.¹²⁷

Seçimler daha önce ilan edilen tarih olan 14 Mayıs 1950'de yapılmıştır.¹²⁸ Seçimlerde Aydın il genelinde 154.371 seçmenden 140.244'ü oy kullanmıştır. Seçime iştirak oranı % 90,84 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran oldukça yüksek ve Türkiye ortalamasının üstündedir. Seçimde CHP 60.860, DP 76.896, MP 2.820 oy almıştır.¹²⁹ Kasaba ve köylere de dâhil olmak üzere Nazilli'de kayıtlı 37.658 seçmen 132 sandığa taksim edilmiştir. Kasaba ve köylerden seçim sonuçları geç ulaşmıştır.¹³⁰ Seçimler genelde sakin bir şekilde geçmiştir. Ancak CHP'liler seçimleri gözeten yargıcı, seçimde DP lehine hareket ettiği iddiasıyla Yüksek Seçim Kurulu'na şikâyet etmiştir. Ortaklar, Söke, Aydın merkez ilçede de DP seçimi önde bitirmiş olduğu Demokrat İzmir gazetesi tarafından sütunlarına taşınmıştır. Seçimden iki gün sonra kesin sonuçlar ilan edilmiştir. Ülke genelinde olduğu gibi Aydın ilinde de seçimin galibi DP olmuştur. Zafer üzerine DP yanlısı gazeteler şu başlığı atmıştır: "*Bütün Memleket, DP'nin zafer şarkılarını terennüm ediyor.*" Seçimde Aydın ilinin 7 milletvekili kontenjanının tamamını DP kazanmıştır. CHP'nin Aydın'da aldığı oy miktarı azımsanmayacak kadar çok olduğu halde seçimde uygulanan oy çokluğu ilkesinden dolayı CHP Aydın'dan hiçbir milletvekili çıkaramamıştır. Aydın ilinde CHP'nin bilenen simaları Dr. Mazhar Germen, Neşet Akkor gibi isimler seçimi kaybetmiştir.¹³¹ Bunların içerisinde Dr. Mazhar Germen, I. Meclis'ten başlayarak 1950 seçimlerine kadar kesintisiz 8 dönem Aydın milletvekilliği yapmıştır. Seçim sonuçlarının kesinleşmesiyle birlikte 16 Mayıs 1950 tarihinde milletvekili seçilen kişilerin mazbatalarını İl Seçim Kurulu hemen düzenleyip ilgili kişilere vermiş,¹³² mazbatalarını alan milletvekilleri 17 Mayıs 1950 tarihinde Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmışlardır. Kimi DP'liler bu seçimleri 'Kansız İhtilal' olarak nitelemiştir.¹³³

Aydın'dan Milletvekilliğini Kazanan Adayların Aldıkları Oylar Şöyledir:

Adnan Menderes: 77.138 oy,

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu: 77.108 oy,

127 *Anadolu*, 10 Mayıs 1950.

128 *Anadolu*, 14 Mayıs 1950.

129 *TBMM Arşivi Milletvekillerine mahsus Sicil Defterleri*, zarf No:6

130 *Demokrat İzmir*, 15 Mayıs 1950.

131 *Demokrat İzmir*, 16 Mayıs 1950.

132 *TBMM Arşivi Milletvekillerine mahsus Sicil Defterleri*, Zarf No: 6.

133 *Demokrat İzmir*, 7 Mayıs 1950.

Namık Gedik: 76.630 oy,
 Şevki Hasırcı: 76.784 oy,
 Etem Menderes: 76.625 oy,
 Baki Öktem: 76.588 oy,
 Lütfü Ülküman: 50.988 oy.

Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu Manisa'dan da seçimleri kazanmıştır. Karaosmanoğlu TBMM'ye verdiği dilekçeyle Manisa milletvekilliğini tercih ettiğini belirtmiştir. TBMM'ce bu istek onaylanmıştır.¹³⁴ Seçimlere İstanbul ve Aydın DP listelerinden giren Adnan Menderes her iki ilde de seçimleri kazanmıştır. Adnan Menderes TBMM Başkanlığı'na İstanbul milletvekilliğini tercih ettiğini bildirmiştir. Bu istek TBMM Genel Kurulu'nun 15 Aralık 1950 tarihli 19. Birleşiminde onaylanmıştır.¹³⁵

1945 yılından sonra CHP iktidarında ülkede pek çok olumlu gelişmeye imza atılmıştır. Bunlar CHP için iyi bir not olmalıydı. Ancak 1950 senesine gelindiğinde ülkede hala işsizlik, kıtlık ciddi bir sorun olmuştur. Söz konusu dönemde her sene 40 bine yakın insan veremden yaşamını yitiriyordu. Halk II. Dünya Savaşı sırasında ülkede yaşanan sıkıntıları bir türlü unutmamıştır. CHP bunları göz ardı edip ve seçim tekniği olarak çoğunluk ilkesini benimsemiş ve bunu DP'ye kabul ettirmiştir. Seçim Kanunu bu şekilde çıkmıştır. CHP, kendisinin öncülük yaptığı bu prensibin kurbanı olmuş ve seçimi kaybetmiştir. Bazı seçim bölgelerinde CHP oyları DP'nin oylarına oldukça yakın olmasına rağmen CHP o bölgede çoğunluğu sağlayamadığı için hiçbir milletvekili çıkaramamıştır. Ülke genelinde DP oyların % 52,68'ini alarak 487 üyeli Meclis'e 408 milletvekili ile girerken, oyların % 39,45'ini alan CHP ise meclise ancak 69 milletvekili yollayabilmiştir. Oyların % 3,11'ini alan MP Meclis'te 1 milletvekili (Osman Bölükbaşı) ile temsil edilebilmiştir.¹³⁶ Bağımsız adaylar ise seçimlerde % 4,76 oranında oy almışlardı. CHP'nin kırsal bölgelerde oy çokluğunu sağladığı görülmüştür. Büyük şehirler ve kentlerde ise çoğunluk DP'den yana oy kullanmıştır. Ege, İç Anadolu Bölgelerinin hiçbir kentinde CHP oy çokluğunu sağlayamamıştır. Akdeniz Bölgesi'nde sadece Hatay'da, Marmara Bölgesi'nde ise sadece Bilecik'te DP'den fazla oy elde edebilmiştir. Karadeniz'de kimi yerlerde CHP, kimi yerlerde de DP çoğunluğu sağlamıştır. CHP'nin oy çokluğunu sağladığı iller genelde Doğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. CHP'nin seçimi önde bitirdiği iller Bilecik, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkâri, Hatay, Kars, Malatya, Sinop, Trabzon, Van olmuştur.

134 TBMM Arşivi Milletvekillerine Mahsus Sicil Defterleri, Zarf No:6, Defter No:103.

135 Bu nedenle TBMM'de Aydın ilini temsil eden iki milletvekilliği sandalyesi boş kalmıştır. 1951 yılında bu sandalyeler için Aydın ilinde yapılan ara seçimi DP'den Avukat Namık Gedik ve Belediye Başkanı Cevat Ülkü kazanarak Aydın'ı TBMM'de temsil hakkını elde etmişlerdi. TBMM Üyelerine Mahsus Sicil Defterleri, zarf NO:6, Defter NO:105.

136 Burçak, a.g.e, 219.

Meclis çok partili seçimler sonrası 22 Mayıs 1950 tarihinde ilk kez toplanmıştır. Cumhurbaşkanlığı'na Celal Bayar, TBMM Başkanlığı'na Refik Koraltan seçilmiştir.¹³⁷ CHP milletvekilleri TBMM genel kurul toplantısı öncesi bir araya gelmiş, CHP meclis gurubu başkan vekilliklerine Erzincan Milletvekili Şemsettin Günaltay ve Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu'yu seçmişlerdir.

Sonuç

Adnan Menderes'in Aydın'ın oluşu onun Aydın'a ilgisi çok partili yaşama geçiş sürecinde Aydın ilini siyasilerin gözdesi haline getirmiştir. Bu süreçte Aydın milletvekilleri tarafından köy köy dolaşmış, bunun yanında Sanayi ve Ticaret Bakanı, Tarım Bakanı, Milli Eğitim Bakanı, Başbakan yardımcısı, Başbakan ve Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaretçi akınına uğramıştır. DP kök salıp güçlendikçe Adnan Menderes Aydın iliyle bağlantılarını koparmamakla beraber bu ile karşı ilgisinin azaldığı söylenebilir. 1946 seçimlerinde Aydın'da kaybetmesi pek çok araştırmacı tarafından sürpriz olarak değerlendirilmesine karşın Aydın'dan siyasi gelişmeleri izleyen birisi için hiçte yadırganacak bir durum yoktur. 1946 öncesinde yaşananlar aslında seçim sonuçlarının habercisi gibiydi. 8 Kasım 1945'te Etem Menderes'in CHP İl Başkanlığından alınması, kuşkusuz 21 Eylül 1945'te Adnan Menderes'in CHP'den ihraç edilmesinin bir sonucuydu. Etem ve Adnan Menderes'in baskısı altındaki parti örgütü kısa bir şaşkınlığın ardından rahat bir nefes almış, bu kişilerin DP'ye geçişi ile birlikte bütün tepkilerin merkezi haline geldiği görülmüştür. Bu arada Mendereslerin CHP içindeki bütün izleri de silinmeye çalışılmıştır. Resmi ziyaretler ve çiftliğini özlemenin dışında gerçekte Menderes'in Aydın'la doğru dürüst bir bağının da olduğu da söylenemez. Böyle bir bağ olsa bile bu bağı sağlayan unsur milletvekili olduğu CHP'si olmuştur. 1945 sonlarında CHP'den ayrılmasına bağlı olarak Menderes'e karşı Aydın'da oluşan tepki sandığa da yansımış Menderes 1946 seçimlerinde yeterli çoğunluğu sağlayamadığı Aydın'dan değil Kütahya'dan milletvekili seçilerek meclis'e girebilmiştir. Bu süreç Menderes için sıkıntılı bir dönemdir. Yeni bir parti ve derme çatma örgüt yapısıyla siyasette tutunmaya çalışmaktadır. DP'nin kurulur kurulmaz Aydın'da hızla örgütlenmesinde Adnan Menderes'ten ziyade Etem Menderes faktörü göz ardı edilmemelidir. Köyleri, mahalle ocaklarını tanıyan Etem Menderestir. Adnan Menderes bu dönemde Aydın ilindeki bütün siyasi faaliyetlerini neredeyse Etem Menderes eliyle gerçekleştirmiştir. 1946 seçimlerinde Aydın'dan milletvekili seçilememesi Adnan Menderes'i oldukça üzüm olmalı ki seçimlerin dürüst olmadığı, hile karıştırıldığına ilişkin itirazları hem basında hem de TBMM çatısı altında kendisi tarafından dile getirilmiştir. CHP milletvekili iken karşı karşıya gelmediği devlet bürokrasisinin temsilcileri ile sorunlar yaşamaya Aydın'da olduğu gibi dönemin valisi Salim Gündoğan ile önce polemikle başlayan tartışmalar daha sonra hakaret ve mahkemelerde dava açılmasına kadar uzanmıştır.

137 Anadolu, 22 Mayıs 1950.

Adnan Menderes 1946 seçimlerinin ardından özellikle partisinin teşkilat çalışmalarına önem vermiş CHP milletvekili iken yapmadığı kadar DP yöneticiliğinde il, ilçe kongreleri, ocak, mahalle toplantılarına katılmıştır. DP'nin örgütlenmeyi başaramadığı Karacasu'ya bizzat giderek buradaki teşkilatı kendisi oluşturmuştur. Yine örgütlenme çalışmaları içinde Nazilli, Çine, Koçarlı Yenipazar'da bulunmuş, milli mücadele'nin önderlerinden Yörük Ali Efe'yi partisine davet etmiştir. DP'nin 1946'nun Kasım ayında gerçekleştirdiği Büyük Ege gezisine katılan Adnan Menderes güçlü hitabetiyle geniş kitlelere ulaşmayı başarmış bu gezinin halkalarından biri olan memleketi Aydın'da yapılan büyük mitingde bulunmuş bir de konuşma yapmıştır. Kongreler, mahalle ocak toplantıları yanında Menderes zaman zaman DP teşkilatlarının morali arttırmak amacıyla ziyaretler gerçekleştirmiştir. MP'sinin kurulmasından sonra bu partinin hedefi olan Adnan Menderes sıkıntılı günler yaşamış, çok partili yaşama geçiş sürecinde MP ile Adnan Menderes arasında gergin tartışmalar ve mücadeleler olmuştur. 1948 ara seçimlerinden iki gün önce Adnan Menderes'in çiftlik kahyasının öldürülmesiyle sonuçlanan bir cinayet olayı Menderes'i yeni bir siyasi tartışmanın içine çekmiştir. Basın günlerce bu cinayet olayıyla ilgilenmiş, dava adı bir öldürme olayının ötesinde sırf Menderesle ilişkilendirilerek siyasi bir zemine yerleştirilmiştir. 1948 ara seçimlerinin yapılacağı yerlerden birinin Aydın olması, 1950 seçimleri öncesi partilerin son kez hesaplaştıkları belediye seçiminin yapıldığı Ortaklar'ın Aydın'ın bir beldesi oluşu, Aydın'ı buna paralel olarak DP'nin ikinci adamı Menderes'i önemli bir siyasi aktör olarak karşı karşıya getirmiştir. 1950 seçimlerine giderken Adnan Menderes birçok sorunla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu mücadeleler sırasında direnci artmış yerel basının kendisine fazla yer vermemesine karşın halka yakın olarak siyasi yaşamında epey mesafe katetmişti.

Menderes 1950 yılı genel seçimlerinin sonuçlarını da Kuşadası'nda bulunan arkadaşı sonradan DP milletvekili olacak Şevki Hasırcı ile birlikte öğrenmiştir. Menderes Aydın'dan milletvekilliğini kazanmasına rağmen TBMM Başkanlığı'na İstanbul milletvekilliğini tercih ettiğini bildirmiştir. Bu istek TBMM Genel Kurulu'nun 15 Aralık 1950 tarihli 19. Birleşiminde onaylanmıştır. Muhalefet yıllarında sürdürdüğü siyasi mücadele de Menderes Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin de etkisiyle DP'nin kuruluşunun ardından partisinin devamlılığı konusunda oldukça şüpheye kapılmıştır. Menderes'in DP ile yaşadığı çok partili yaşama geçiş süreci ve muhalefet yılları onun siyasi yaşamı meşrulaştırma girişimlerine tanıklık etmiştir. Doğduğu, çocukluğunu yaşadığı, evlendiği, siyasete ilk atıldığı şehirde bu faaliyetlerinin laboratuvarı olmuştur.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi:

BCA/490.01/139.560.1.

BCA/490.01/233.718.2.

BCA/490.01/233.918.2.

BCA/490.01/245.973.1.

BCA/490.01/245.974.1.

BCA/490.01/291.1170.1.

BCA/490.01/824.261.1.

BCA/490.01/825.263.1.

BCA/490.01/825.974.1.

TBMM:

TBMM ZC, D.5, C.26, I.3(28.06.1938),TBMM.

TBMM ZC, D:6, C.8, I.1,(18.01.1940),TBMM.

TBMM, TBMM Üyelerine Ait Sicil Defterleri, VIII. Dönem, Zarf No:6, Defter No:93, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108,109, 110.

II. Gazete ve Dergiler

Akşam

Anadolu

Aydın

Cumhuriyet

Demokrat İzmir

Halkın Sesi

Tasvir

Vatan

Yeni Asır

III. Sözlü Kaynak

Mustafa Budaklı, 1934-Aydın, Çakırbeyli Köyü.

Sadettin Demirayak- Eski Aydın Senatörü.

Mustafa Kemal Yılmaz- Eski Aydın Milletvekili.

Ünal Uyguç-Eski Bakanlık Danışmanı.

IV. Yayımlanmış Eserler

Adnan Menderes'in Konuşmaları ve Demeçleri-Makaleleri (1991), Cilt:1, Demokratlar Kulübü Yayınları: Ankara.

AĞAOĞLU, Samet (1993). *Siyasi Günlük / Demokrat Parti'nin Kuruluşu* (2. Baskı), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, İletişim Yayınları: İstanbul.

AĞAOĞLU, Samet (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası: İstanbul.

AHMAD, Feroz- Bedia T(1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul.

AKDAĞ, Menderes(2008). *Türkiye'de Çok Partili Yaşama Geçiş Sürecinde İlin Sosyal ve Ekonomik Şartları Işığında Aydın'da Siyaset (1946-1950)*, Aydın.

ATALAY, Mustafa(1959) *Adnan Menderes ve Hayatı*, Sevinç Matbaası, Ankara

AYDEMİR, Şevket S (1968). *II. Adam(1938-1950)*, C: 2, İstanbul.

BAYAZIT, Taner(1992). *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir.

BURÇAK, Rıfıkı Salim(1979). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş(1945-1950)*, Olgaç Matbaası: Ankara.

GÜNEŞ, Günver(2003) *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydın, Tarih ve Toplum Dergisi*, sayı:239, İstanbul.

GÜNEŞ, Günver(2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar, Tarih Araştırmaları Dergisi*, C:XXV, Ankara Üniversitesi DTCTF: Ankara.

GÜNEŞ, Günver(2006). *Atatürk ve Aydın*, Aydın Ticaret Odası Yayınları: Aydın.

GÜNEŞ, Günver(2007), *Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevi Ve Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:3, Sayı:5, Ankara.

- GÜNEŞ, Günver(2010). Taşradan Meşrutiyet'e Bakış; II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Sancağı (1908-1918), 100. Yılında Jön Türk Devrimi, (Edit: Sina Akşin-Sarp Balcı-Barış Ünlü), İş Bankası Yayını, İstanbul
- İNAN, Süleyman(2006). *Muhalefette Adnan Menderes*, Liberte Yayınları: İstanbul.
- KILÇIK, Haluk(1991). Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri, Ankara
- KOÇAK, Cemil(1996). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt I-II, İletişim Yayınları: İstanbul.
- KUTAY, Cemal(1991) "Atatürk ve Menderes", Başbakan Menderes'in Meclis Konuşmaları (1950-1954), (Haz; Faruk Sükan), Ankara
- OKYAR Osman- SEYİTDANLIOĞLU Mehmet(1999). Fethi Okyar'ın Anıları, T. İş Bankası Yay, Ankara 1999
- SAROL, Mükerrrem(1983). *Bilinmeyen Menderes*, C:I, Kervan Yayınları: İstanbul.
- TİMUR, Taner(2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş (3. Baskı)*, İmge Kitabevi: Ankara.
- TOKER, Metin(1998). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950 (4. Basım)*, Bilgi Yayınevi: Ankara.
- TOKER, Metin(1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973)*, İstanbul.
- TÜNAY, Bekir (Tarih yok), Menderes Devri, Anıları, Gördüklerim, Bildiklerim, Duyduklarım
- YEDİYILDIZ, N(1996). *VIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi(1946-1950)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: Ankara.
- YETKİN, Çetin(1997). *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları: İstanbul.